

Σύγχρονος δημόσιος χώρος: Από την κοινότητα στην προσωρινή συλλογικότητα

ΔΙΑΛΕΞΗ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΝΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2014

Σύγχρονος δημόσιος χώρος: Από την κοινότητα
στην προσωρινή συλλογικότητα

Σύγχρονος δημόσιος χώρος: Από την κοινότητα στην προσωρινή συλλογικότητα

Διάλεξη

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ακαδημαϊκό Έτος: 2012- 2013
Εξεταστική Περίοδος Οκτωβρίου
Ιανουάριος 2014

Βασιλική Πανουτσοπούλου
Επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Σταυρίδης

Φωτογραφία εξωφύλλου: Andre Kertesz

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	13
Η πολυπλοκότητα στη μητρόπολη και η έννοια της κοινότητας	
1.1 Πολυμορφία και τυποποίηση στα μεγάλα αστικά κέντρα	21
1.2 Εγγύτητα και απόσταση ως παράγοντες διαμόρφωσης της κοινωνικής συμπεριφοράς	26
1.3 Η αναγνώριση του Ξένου στο άγνωστο αστικό περιβάλλον	33
1.4 Η κοινότητα και το άτομο ως φορείς έργου	
1.4.1 Οι συλλογικές διαδικασίες ως έκφραση της κοινότητας	42
1.4.2 Η φαντασμαγορία του εμπορεύματος στις Παρισινές στοές και η τέχνη της περιπλάνησης (Το σοκ και το βίωμα)	54
1.4.3 Ο άνθρωπος ως ηθοποιός- δημιουργός και η απόλαυση των άνευ όρων κοινωνικών συναναστροφών	70
1.5 Η μαγεία του απόμακρου στη μητρόπολη	77

Περιπλάνηση και εντοπιότητα

2.1	Η εξερεύνηση (εφήμερο) και η ασφάλεια (οριστικό) ως ταυτόχρονες ανάγκες	85
2.2	Το απρόβλεπτο και η περιπέτεια σε σχέση με την ανεπανάληπτη εμπειρία και την επαναληψιμότητα	89
2.3	Μετουσίωση του καθημερινού και γνώριμου- Η σημασία της καθημερινότητας και του ρυθμού	94
2.4	Κοσμοπολιτισμός	99

Συσχετισμός ατομικής- συλλογικής εμπειρίας

3.1	Η υποκειμενική θέαση στην ανάγνωση της πόλης	107
3.2	Βιωματική σύνδεση με το χώρο και οικειοποίησή του (Ορθολογισμός και κοινωνική φαντασία)	113
3.3	Διαχωρισμός τέχνης και καθημερινότητας	124

Αποκατάσταση της δημιουργικής δραστηριότητας- Παιχνίδι	133
--	-----

Συμπεράσματα	137
--------------	-----

Βιβλιογραφία	141
--------------	-----

Εισαγωγή

Θέμα της έρευνας αποτελεί το φαινόμενο της αλλοτρίωσης και της αποξένωσης στα μεγάλα αστικά κέντρα με αφορμή τη σιωπή στο δημόσιο χώρο και την αναδίπλωση των ανθρώπων στα προσωπικά τους συμφέροντα. Η πόλη και ειδικότερα ο δημόσιος χώρος αποτελεί τη σκηνή όπου διαδραματίζονται οι κοινωνικές δραστηριότητες και αναδεικνύεται η συνθετότητά τους, η οποία δε μπορεί να προβλεφθεί και δεν εξαντλείται σε σχεδιαστικές προτάσεις ή μηχανιστικές προσεγγίσεις που λειτουργούν με σχέσεις αιτίου- αποτελέσματος.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να γίνει κοινωνιολογική προσέγγιση του θέματος και να διερευνηθεί τόσο η σύνδεση του ίδιου του ατόμου με το δημόσιο χώρο και την πόλη όσο και ο συσχετισμός των ατόμων μεταξύ τους στη δημόσια σφαίρα και τον κοινωνικό βίο γενικότερα, με αφετηρία το πώς αυτός αντανακλάται σε χωρικό επίπεδο. Ανεξάρτητα από την αντιληπτικότητα του χώρου από το άτομο, πρέπει να λάβουμε υπόψιν ότι οι χωρικές δομές λειτουργούν πάντα σε αντιστοιχία με τις κοινωνικές πρακτικές κάθε εποχής.

Στην πορεία της ιστορίας του 20ου αιώνα, επιχειρήθηκε η αναβίωση παλαιότερων προτύπων στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου και κατ' επέκταση στην οργάνωση των οικιστικών ενότητων στο πλαίσιο της πόλης συνολικά, με σκοπό να αποκατασταθεί το «αίσθημα γειτονιάς» και η οικειότητα μεταξύ των ανθρώπων στη σύγχρονη μητρόπολη, για

παράδειγμα η περίπτωση των κηπουπόλεων στην Αγγλία. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι κοινωνικές σχέσεις στη νεωτερική πόλη έχουν μετασχηματιστεί και η αποξένωση είναι πλέον δεδομένη, τέτοιες προτάσεις δε λειτουργούν και δεν επιτυγχάνουν το σκοπό τους.

Αντιθέτως, θα ήταν χρήσιμο να γίνουν κατανοητές οι έμφυτες ανάγκες του ανθρώπου για κοινωνικοποίηση στη δημόσια σφαίρα και να αναζητηθεί ένα νέο νόημα στην αστική ζωή όπως έχει διαμορφωθεί στα μεγάλα αστικά κέντρα, αξιοποιώντας το γεγονός ότι περιοριστικές δυνάμεις που υπήρχαν στην προνεωτερική πόλη και δημιουργούσαν δυσχέρειες στη συμβίωση, την κοινωνική ζωή και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου (είτε με τη μορφή των περιορισμών που έθετε το κλειστό περιβάλλον της μικρής κοινωνίας, είτε των καταναγκασμών της ηθικής και της ευπρέπειας του 19ου αιώνα, είτε της σπάνης και της έλλειψης των προβιομηχανικών κοινωνιών) έχουν πλέον ξεπεραστεί δίνοντας νέες δυνατότητες ελευθερίας. Από την άλλη, προκειμένου να αποκατασταθεί η συμβίωση με όρους εγγύτητας, πράγμα που είναι απαραίτητο μιας και ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον, έχει σημασία να αποκατασταθούν αξίες που έχουν παραγκωνιστεί από τη σύγχρονη ζωή, σε μεγάλο μέρος λόγω της κυριαρχίας του τεχνικού πολιτισμού και της «προόδου» που σταδιακά οδηγούν σε υποτίμηση των ανθρώπινων κοινωνικών αναγκών.

Για τη διερεύνηση αυτού του θέματος έχουν επιλεγεί τρεις μελετητές: ο κοινωνιολόγος Richard Sennett, ο φιλόσοφος Henri Lefebvre και ο φιλόσοφος Walter Benjamin, στηριγμένος στον κοινωνιολόγο Georg Simmel. Αντικείμενο μελέτης είναι η νεωτερική πόλη όπως διαμορφώθηκε

μετά το 19ο αιώνα και τη βιομηχανική επανάσταση, τα χαρακτηριστικά της οποίας εντοπίζονται εντονότερα στο Παρίσι εκείνης της εποχής και αποτελούν αφετηρία για τη μορφή της σύγχρονης πόλης.

Πρώτο κεφάλαιο

**Η πολυπλοκότητα στη μητρόπολη και η έννοια της
κοινότητας**

1.1 Πολυμορφία και τυποποίηση στα μεγάλα αστικά κέντρα

Ανέκαθεν ήταν σαφής ο ρόλος της πόλης ως τόπου της πολυμορφίας, της πολυπλοκότητας και των ευκαιριών για κοινωνική ζωή μέσω της συναναστροφής με αγνώστους. Σύμφωνα με τον Ανρί Λεφέβρ, η πόλη διαχωρισμένη από την ύπαιθρο, συγκεντρώνει τη διανοητική εργασία του ανθρώπου, δηλαδή τις λειτουργίες οργάνωσης, τις πολιτικές και στρατιωτικές δραστηριότητες, καθώς και την επεξεργασία της θεωρητικής γνώσης (επιστήμες και φιλοσοφία για παράδειγμα). Χαρακτηρίζεται, έτσι ως «τόπος της επιθυμίας», «τόπος του πιθανού».

Προτεραιότητα δίνει ο κοινωνιολόγος Ρίτσαρντ Σένετ στο βίωμα της ποικιλομορφίας ως κυρίαρχου ρόλου των μεγάλων αστικών κέντρων, πράγμα που απαιτεί το σεβασμό της ετερότητας μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Με βάση τις αντιλήψεις της κοινωνίας για την ερμηνεία του ξένου και του αγνώστου όπως διαμορφώθηκαν μετά το Διαφωτισμό, θεωρήθηκε χρήσιμη οποιαδήποτε εμπειρία μπορούσε να διαμορφώσει το εγώ και να πλουτίσει την προσωπικότητα του ατόμου. Αντιθέτως, «οι προσωπικές δυνάμεις

ενός ατόμου δε θα αναπτύσσονταν αν αυτό δεν εκτίθετο σε ξένους, θα παρέμενε πολύ άπειρο, πολύ απλοϊκό για να επιβιώσει.»¹

Άνω και κάτω αριστερά: Honoré Daumier: απεικόνιση διαφορετικών τύπων της πόλης με βάση τις περιγραφές του Μπαλζάκ
Κάτω δεξιά: Γυναίκες της Παρισινής Κομμούνας

¹ R. Sennett, *Η τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 41.

Robert Frank: London/Wales, 1959 (άνω)

Trolley, New Orleans, 1955 (κάτω)

Η υπόθεση αυτή μπορεί να αμφισβητηθεί από τον Γκέοργκ Ζίμελ, ο οποίος θεωρεί το μεγάλο αστικό κέντρο αυτό ακριβώς τον τόπο όπου επισκιάζεται η προσωπικότητα του ατόμου αντί να αναπτύσσεται. Η κυριαρχία της ποσότητας έναντι της ποιότητας σε κάθε πτυχή του κοινωνικού βίου, που ακολουθεί την έμφαση που δίνεται στις χρηματικές συναλλαγές εις βάρος των ανθρωπίνων συναναστροφών, καθώς και ο καταμερισμός της εργασίας που επιβάλλει η ζωή στα μεγάλα αστικά κέντρα έχουν ως αποτέλεσμα την τυποποίηση των μεμονωμένων προσωπικοτήτων. Παρότι ο πληθυσμός της πόλης είναι μεγάλος και περιλαμβάνει ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων και διαφορετικής καταγωγής, παρατηρείται μια συμμόρφωση σε συγκεκριμένους τύπους. Έτσι με τον «αποκλεισμό εκείνων των ανορθολογικών, ενστικτωδών, κυρίαρχων χαρακτηριστικών και παρορμήσεων που επιδιώκουν να καθορίσουν την εξωτερική μορφή της ζωής (αδιαμόρφωτη ύπαρξη)»² εμφανίζεται το άτομο της μητρόπολης με πλήρη έλλειψη κάθε στοιχείου προσωπικότητας. Ως εκ τούτου, προκειμένου να αναδειχθεί κάποιος σε μια κοινωνία ακραίας ποσοτικοποίησης, χρησιμοποιεί την ποιοτική διαφοροποίηση ώστε να διεκδικήσει τη μοναδικότητα και την αναγνώριση ως άτομο και όχι απλά ένα νούμερο μέσα στη μάζα. Ωστόσο, υιοθετώντας κανείς συνειδητά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην προσωπικότητα και την εμφάνιση, με σκοπό να τραβήξει την προσοχή μέσα στο ανώνυμο μεγάλο πλήθος της πόλης και να προβάλει την ταυτότητα του ιδιαίτερου, φτάνει στην εκζήτηση.

² G. Simmel, *Πόλη και Ψυχή*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1993, σ. 27.

Σημασία για το ρόλο του δημόσιου χώρου στη νεωτερική πόλη, όσον αφορά τις δυνατότητες και τα όρια που έθετε στην κοινωνικοποίηση, έχει η αναδιατύπωση μετά το 19ο αιώνα των εννοιών δημόσιο και ιδιωτικό. Σύμφωνα με τον Σένετ, ως δημόσιο ορίζεται το «ανοιχτό στην εξονυχιστική παρατήρηση του καθενός» ενώ το ιδιωτικό αναφέρεται στην «προστατευμένη περιοχή της ζωής, οριζόμενη από την οικογένεια και τους φίλους». Ο ίδιος θεωρεί ότι ο δημόσιος χώρος οφείλει να χαρακτηρίζεται αποκλειστικά και μόνο από τη δράση του ατόμου σε απόσταση από το εγώ και ότι είναι λανθασμένη η προσδοκία του σύγχρονου ανθρώπου να σχηματίζει σχέσεις οικειότητας και εγγύτητας στη δημόσια σφαίρα, καθώς αυτή οδηγεί σε σχέσεις καταναγκασμού που συνεπάγεται η διείσδυση και η κριτική της ιδιωτικής ζωής κάποιου.

Ωστόσο, με δεδομένο ότι τα άτομα σε ένα κοινωνικό σύνολο είναι υγιές να νιώθουν την ανάγκη να διατηρούν απόσταση μεταξύ τους προκειμένου να εκφραστούν ελεύθερα χωρίς να νιώθουν ότι ελέγχονται, το πρόβλημα στη σύγχρονη πόλη εντοπίζεται στην αναδίπλωση του ατόμου στον εαυτό του όταν εμφανίζεται σε χώρους συνάθροισης χωρίς να απολαμβάνει την ελευθερία της ανωνυμίας, παρά το γεγονός ότι συμμετέχει σε ένα απρόσωπο πλήθος με απόλυτα προστατευμένη και εξασφαλισμένη την ιδιωτικότητα, συγκροτώντας ένα μοναχικό πλήθος.

1.2 Εγγύτητα και απόσταση ως παράγοντες διαμόρφωσης της κοινωνικής συμπεριφοράς

Απλούστερη μονάδα συμβίωσης των ατόμων αποτελεί η κοινότητα. Ωστόσο αυτή η έννοια είναι αμφιλεγόμενη δεδομένων των συνθηκών της νεωτερικής πόλης, αλλά και των μορφών που έχει πάρει η τεχνητή αναβίωσή της στη σύγχρονη εποχή. Ποιές ανθρώπινες ανάγκες υπαγορεύουν τη δημιουργία κοινοτήτων και κατά πόσο συμβαδίζει η έννοια της κοινότητας με αυτή της νεωτερικής πόλης; Πώς απολαμβάνει ο άνθρωπος της πόλης τις διαφορετικές εμπειρίες που προσφέρει η συνάντηση με την ετερότητα και την απελευθέρωση από τους καταναγκασμούς της κλειστής κοινωνίας; Η διαλεκτική απόστασης- εγγύτητας καθιστά αναγκαίο το δίπολο ελευθερία- αποξένωση για το νεωτερικό άνθρωπο.

Έχει παρατηρηθεί κατά τον τελευταίο αιώνα ότι γίνονται προσπάθειες από αρχιτέκτονες και πολεοδόμους να αμβλυνθεί το φαινόμενο της αλλοτρίωσης που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα. Κυρίως, έχουν κινηθεί προς την κατεύθυνση του σχηματισμού κοινοτήτων που στηρίζονται χωρικά στη μικρή κλίμακα και έχουν ως απώτερο σκοπό το σχηματισμό

στενών κοινωνικών σχέσεων και αλληλεγγύης μεταξύ γειτόνων. Παρότι η κοινότητα φαίνεται να αναιρεί το φαινόμενο της αλλοτρίωσης ωστόσο, έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα αυτό το πρότυπο στις κοινωνικές σχέσεις και αν όχι, πώς σχετίζεται το έργο της κοινότητας με την ατομική δημιουργικότητα;

Ο Σένετ, όπως προαναφέρθηκε, θεωρεί απαραίτητη στο δημόσιο χώρο τη δράση σε απόσταση από το εγώ, επομένως και την ανωνυμία του ατόμου μέσα στο πλήθος. Είναι δικαίωμα του καθενός ο σεβασμός της ιδιωτικότητας, σε αντίθεση με την άρση αυτής στις μικρές επαρχιακές πόλεις. Επιπλέον, η αμοιβαία προσποίηση στις κοινωνικές σχέσεις είναι απαραίτητη, διότι κατά τα γνώμη του «κάθε εγώ είναι θάλαμος φρικαλεοτήτων, πολιτισμένες σχέσεις μεταξύ προσώπων μπορούν να υφίστανται υπό την προϋπόθεση ότι συγκαλύπτονται ανόσια, μικρά μυστικά πόθου, απληστίας ή φθόνου.»³ Άλλωστε, αυτό έχει υποστηριχθεί και από τον Γκράιτε ότι δηλαδή «κάθε άνθρωπος από τον καλύτερο ως τον ελεεινότερο κουβαλάει μέσα του ένα μυστικό που αν γινόταν γνωστό θα τον έκανε μισητό σε όλους τους άλλους.»⁴

Επιπλέον, η αλληλεξάρτηση στην κοινωνία είναι εμφανής στη δημόσια σφαίρα και από το γεγονός ότι από τις δημόσιες μορφές κοινωνικότητας προκύπτει η αυτοσυναίσθηση και η αντίληψη κάποιου για τον εαυτό του, καθρεπτιζόμενη στη γνώμη του κοινού με το οποίο συναναστρέφεται μέσω της επιδοκμασίας ή της αποδοκμασίας κατά την εμφάνιση ενώπιον άλλων σε απρόσωπες

³ R. Sennett, *Η τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 17.

⁴ W. Benjamin, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 46.

και αντικειμενικές συνθήκες. Χώρος του οποίου ο ρόλος είναι η φυσική έκφραση και η φυσική συμπάθεια θεωρείται, σύμφωνα με το Σένετ, η οικογένεια. Βαρύτητα δίνεται στο εσωτερικό της στην έκφραση των ιδιαιτεροτήτων, των ιδιότυπων προσωπικοτήτων και της ατομικότητας.

Επομένως, η δημόσια σφαίρα λειτουργεί ως διορθωτικός παράγων για την ιδιωτική, εξευμενίζει δηλαδή τα ένστικτα έτσι ώστε να είναι εφικτή η συμβίωση. Διαπιστώνουμε τελικά, ότι η ταυτότητα ενός ατόμου είναι το σημείο τομής ανάμεσα στο τι θέλει κάποιο πρόσωπο να είναι και στο τι του επιτρέπει ο κόσμος να είναι.

Η κοινότητα εξ ορισμού αποτελείται από άτομα που έχουν συσπειρωθεί λόγω της ανάγκης να ανήκουν κάπου με βάση κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι για παράδειγμα η καταγωγή ή η κοινωνική τάξη, και να μπορούν να εκφράζουν την ταυτότητά τους, να γνωρίζονται προσωπικά- πράγμα εφικτό λόγω της μικρής κλίμακας των κοινοτήτων- και να διατηρούν σχέσεις οικειότητας μεταξύ τους. Για να διατηρηθεί μια τέτοια ένωση, όμως, η ετερότητα πρέπει να εξαλείφεται καθώς απειλεί την ενότητα και τη σταθερότητα της κοινότητας. Αυτό ονομάζει ο Σένετ «αδελφότητα μέσω της αδελφοκτονίας» και καταδικάζει τέτοιους σχηματισμούς ως γκέτο εκ των πραγμάτων.

Προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να συγκλίνει και ο Ζίμελ όσον αφορά την αυτοσυντήρηση κλειστών κοινωνικών ομάδων. Καθιερώνονται αυστηρά όρια με το ευρύτερο περιβάλλον και είναι εμφανής μια κεντρομόλος ενότητα και μια ξενοφοβική οριοθέτηση. Η ενότητα βέβαια ενισχύεται εις βάρος της ατομικής ελευθερίας, η

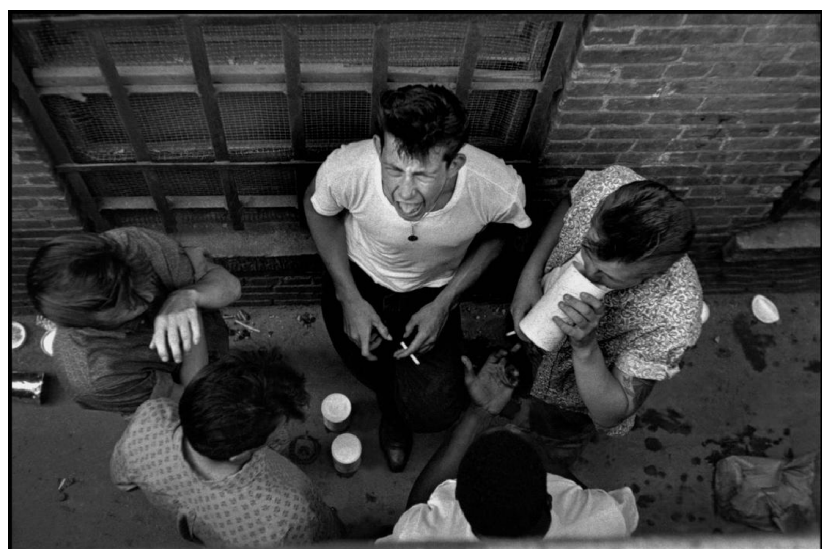
οποία περιορίζεται όπως και η μοναδιαία εσωτερική και εξωτερική ανάπτυξη. Η ενότητα είναι εκτός των άλλων και συνάρτηση του μεγέθους: όσο η κοινότητα μεγαλώνει, τόσο παρατηρείται χαλαρότητα της ενότητας.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η αρχαία και η μεσαιωνική πόλη, όπου τα «εμπόδια εναντίον της ατομικής ανεξαρτησίας [...]ήταν τέτοια ώστε κάτω από την πίεσή τους δε θα μπορούσε να αναπνεύσει ο νεώτερος άνθρωπος».⁵ Όπως επίσης, καταπιεστικοί δεσμοί του 18ου αι. (πολιτικού, αγροτικού, συντεχνιακού και θρησκευτικού χαρακτήρα) που είχαν χάσει το νόημά τους έπρεπε να δώσουν τη θέση τους στη θεμελίωση του ατόμου και τα αιτήματα για ελευθερία και ισότητα να κατοχυρώσουν την πίστη στην απόλυτη ελευθερία κινήσεων του ατόμου.

Από την άλλη, ο Ζίμελ θεωρεί ότι «στο μικρό κύκλο η αναπόφευκτη γνώση της ατομικότητας γεννάει αναπόφευκτα θερμότερο κλίμα συμπεριφοράς, μιας συμπεριφοράς η οποία δεν έχει να κάνει με την απλή ισοφάριση παροχής υπηρεσιών και ανταμοιβής.»⁶ Επίσης, θεωρεί χαρακτηριστικό μιας ομάδας την αντοχή επιβίωσης έναντι της δυάδας ως κοινωνικής σχέσης, εφόσον η δεύτερη

⁵ G. Simmel, *Πόλη και Ψυχή*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1993, σ. 34.

⁶ Ο.π, σ. 23.

Bruce Davidson, Brooklyn Gang, 1959

Das weiße Band, Michael Haneke, 2009, χαρακτηριστικό παράδειγμα κλειστής κοινωνίας

χαρακτηρίζεται μεν από οικειότητα αλλά και από κίνδυνο διάσπασης. Σε μεγαλύτερες ομάδες με αντίστοιχη σχέση οικειότητας, ισχυρίζεται ότι λόγω του διαμεσολαβητικού ρόλου κάποιων μελών μια πιθανή σύγκρουση μπορεί να λειτουργήσει θετικά επιβεβαιώνοντας τη συνεκτικότητα και να «λειτουργεί ως δείκτης σταθερότητας της ομάδας, δεδομένου ότι εχθρικά συναισθήματα εξωτερικεύονται από τα μέλη ακριβώς επειδή γνωρίζουν ότι η σχέση αντέχει αντιπαράθεσις και αντιδικίες, απορροφώντας τελικά όποιες εντάσεις προέρχονται από αυτές.»⁷

Γενικά, ο Ζίμελ αναγνωρίζει ως αντίφαση αφενός την ατομική ελευθερία μέσα στο ανώνυμο μοναχικό πλήθος της μητρόπολης σε αντίθεση με τον περιορισμό και την κλειστότητα της μικρής πόλης και ταυτόχρονα την καχυποψία, δυσπιστία και ξενότητα της μεγαλούπολης σε αντίθεση με τη δυνατότητα συμβίωσης της μικρής πόλης.

Επομένως, φαίνεται ότι στα μεγάλα αστικά κέντρα υπάρχει η ανάγκη για έναν απρόσωπο δημόσιο χώρο, που να επιτρέπει την ελεύθερη ανάπτυξη του ατόμου και την καλλιέργεια της προσωπικότητας μακριά από το καταπιεστικό περιβάλλον της μικρής πόλης - αξίες που διαμορφώθηκαν μετά το Διαφωτισμό- χωρίς όμως να παρακάμπτεται η έμφυτη ανάγκη των ανθρωπίνων όντων για συλλογικότητα και εγγύτητα, στο πλαίσιο και μόνο της οποίας αναπτύσσονται πιο θερμές ανθρώπινες σχέσεις.

⁷ G. Simmel, *Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σ. 32.

1.3 Η αναγνώριση του Ξένου στο άγνωστο αστικό περιβάλλον

Αν διερευνήσουμε αρχικά το θέμα της συμπεριφοράς του ατόμου στον απρόσωπο δημόσιο χώρο, οφείλουμε να δεχτούμε την άποψη του Σένετ ότι η σιωπή στο δημόσιο χώρο δεν είναι απαραίτητα αρνητικό στοιχείο. Ουσιαστικά, η αλλοτρίωση του ανθρώπου στα μεγάλα αστικά κέντρα εντοπίζεται στο γεγονός ότι το πλήθος αναδιπλώνεται στον εαυτό του, παρόλα αυτά δε μπορούμε να αρνηθούμε ότι είναι δικαίωμα του καθενός να απολαμβάνει την κοινωνικότητα στο δημόσιο χώρο προστατεύοντας τον εαυτό του και παράλληλα χρησιμοποιώντας «το δικαίωμα καθενός να τον αφήνουν ήσυχο». Η δράση στο δημόσιο χώρο και η κοινωνικοποίηση αντικαταστάθηκε από την απλή παρατήρηση του πλήθους. Όπως σκιαγραφείται από το Μπαλζάκ το Παρίσι του 19ου αιώνα, σταδιακά το ενδιαφέρον του κόσμου για παρατήρηση μετατοπίστηκε από τα μνημεία μιας πόλης στους ίδιους τους ανθρώπους που συνέρρεαν

στα μεγάλα αστικά κέντρα κι έτσι, «τα πλήθη της πόλης εν είδει ανθρώπινου τσίρκου αποτελούσαν το κυρίαρχο θέαμα».⁸

Η συμπεριφορά στο δημόσιο χώρο καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό στο πώς αναγνωρίζεται κάποιος ως προς την ιδιωτική ζωή του, την κοινωνική τάξη, το πού ανήκει γενικότερα και τελικά αν είναι άτομο εμπιστοσύνης και υπόληψης. Ένα κριτήριο για να αναγνωριστεί ένας ξένος είναι η ενδυμασία, όπως αποδεικνύεται ιστορικά. Κατά το 18ο αιώνα για παράδειγμα δεν υπήρχαν αμφιβολίες για την κοινωνική τάξη κάποιου εφόσον υπήρχαν αυστηροί κώδικες ενδυμασίας που όλοι αναγνώριζαν και αποδέχονταν με τον ίδιο τρόπο και δεν επιτρεπόταν να ντύνεται κανείς όπως άρμοζε σε κάποια διαφορετική τάξη από τη δική του.

Σε επόμενο στάδιο, τα ενδύματα απλοποιήθηκαν, πράγμα που επέτρεψε στους ανθρώπους να συναναστρέφονται μεταξύ τους απελευθερωμένοι εν μέρει από ταξικούς περιορισμούς, δίνοντάς τους τη δυνατότητα, ωστόσο, να αναγνωρίζουν που ανήκει καθένας με βάση μικρολεπτομέρειες που αξιολογούνταν «μόνο από τους μνημένους». Αυτού του είδους η ουδετεροποίηση έχει θετική χροιά εφόσον αποτελεί κάποιου είδους ελευθερία στις κοινωνικές σχέσεις. Από το 19ο αιώνα, αυτό μετασχηματίστηκε λόγω του βιομηχανικού καπιταλισμού ο οποίος οδήγησε στη μαζική παραγωγή ενδυμάτων,

⁸ R. Sennett, *Η Τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 165.

που σημαίνει την απουσία οποιουδήποτε διακριτικού σήματος στην ενδυμασία, επομένως δυσδιάκριτες πληροφορίες σχετικά με την προέλευση οποιουδήποτε ξένου στο δημόσιο χώρο, με αποτέλεσμα αυτός να γίνεται πιο «μυστηριώδης». Το φαινόμενο αυτό έγινε πιο έντονο στα μέσα του 19ου αιώνα όταν το μεταναστευτικό κύμα της εποχής οδήγησε στην αύξηση του πληθυσμού και στη συσσώρευση όλο και πιο δύσκολα αναγνωρίσιμων ξένων στις μεγάλες πρωτεύουσες, όπως στο Παρίσι ή το Λονδίνο, μετασχηματίζοντας την αντίληψη για το δημόσιο χώρο και θέτοντας όρια στις δυνατότητες που παρείχε ως χώρος κοινωνικής συνάθροισης, γνωριμιών και ανταλλαγής απόψεων.

Εκτός από την ενδυμασία, ενδείξεις για το ποιόν ενός αγνώστου παρέχει και ο λόγος, δηλαδή η ομιλία, καθώς και ο γενικότερος τρόπος που συμπεριφέρεται, όπως οι κινήσεις και οι χειρονομίες. Σε ένα κλειστό περιβάλλον και σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο διαφοροποιείται η ανάγνωση της εμφάνισης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας επαρχιώτης εξετάζει προσεκτικά τον ξένο μέχρι να επιβεβαιώσει ότι ταυτίζεται με γνωστά πρότυπα, στα οποία έχει καταλήξει μετά από παρατήρηση και εμφανίζονται στο στενό κοινωνικό του περίγυρο, ενώ ένας κοσμοπολίτης που αλλάζει συχνά περιβάλλον αναγκαστικά αναγνωρίζει εμπειρικά τον άγνωστο. Έτσι, η φαντασία παίρνει τη σημασία κοινωνικού φαινομένου.

Ο Σένετ εξηγεί την εξέλιξη της ψυχολογικής κατάστασης του ατόμου στο δημόσιο χώρο ως αποτέλεσμα του μετασχηματισμού του ως προς τη λειτουργία του, τη συμπεριφορά των μαζών και την αναγνώριση του ξένου στοιχείου σε συνάρτηση με τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής μετά τη βιομηχανική επανάσταση. Μέσω μιας

επεξεργασίας θεωριών εκείνης της περιόδου σχετικά με τη σύνδεση των εξωτερικών εκφράσεων και των συναισθημάτων των ανθρώπων, καθιερώθηκε μια εσωστρέφεια με σκοπό την προστασία της ιδιωτικότητας από τα δημόσια βλέμματα.

Καταρχάς, ο φόβος για την ακούσια αποκάλυψη συναισθημάτων τροφοδοτήθηκε από τις μελέτες του Charles Darwin, σύμφωνα με τις οποίες από τις εκφράσεις του προσώπου είναι δυνατόν να διαπιστωθούν οι συγκινησιακές καταστάσεις ενός ατόμου, πράγμα που εξηγείται με αρχέγονες διεργασίες που συμβαίνουν ασυνείδητα. Με αυτό τον τρόπο, εξαλείφεται η διαχωριστική γραμμή μεταξύ του ιδιωτικού συναισθήματος, που προφανώς είναι μια προσωπική υπόθεση, και της δημόσιας αποκάλυψής του, η οποία τελικά μπορεί να συμβεί ανεξάρτητα από τις προθέσεις του ατόμου.

Ως αποτέλεσμα αυτής της ανησυχίας για ακούσια αποκάλυψη προκύπτει η αναδίπλωση του ατόμου στον εαυτό του και η απόλυτη εσωστρέφεια ως μηχανισμός άμυνας. Έτσι, μπορεί κανείς να απολαύσει το δημόσιο χώρο, χωρίς να επιδεικνύει κανένα συναίσθημα και διατηρεί τη δυνατότητα να παραμένει άτρωτος παραιτούμενος από την ευαισθησία.

Κατάληξη αυτής της αλληλουχίας ψυχολογικών καταστάσεων είναι η σιωπή ως ο μόνος τρόπος να βιώσει κανείς τη δημόσια ζωή χωρίς να νιώσει ότι συντρίβεται. Ήδη από την εποχή του Μπαλζάκ «οι

Δημόσια διασκέδαση στο Παρίσι, Gustave Dore

Σταδιακά η εκδήλωση αυθόρμητης συμπεριφοράς ταυτίστηκε με τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ενώ η σιωπή με τα ανώτερα αστικά

ξένοι δεν είχαν το δικαίωμα να μιλούν μεταξύ τους, κάθε άνθρωπος ως δημόσιο δικαίωμα μιαν αόρατη ασπίδα, το δικαίωμα να τον αφήνουν ήσυχο».⁹ Σταδιακά, τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα υιοθέτησαν τη διακριτική και σιωπηλή παρουσία στο δημόσιο χώρο, ενώ η εκδηλωτική και αυθόρμητη συμπεριφορά ταυτίστηκε με τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Έτσι, η χρήση του δημόσιου χώρου καταλήγει σε απλή παρατήρηση και παθητική συμμετοχή, «ορισμένου είδους ηδονοβλεψία», όπως την ονομάζει ο ίδιος ο Μπαλζάκ.

Χαρακτηριστική είναι η εμφάνιση στο Παρίσι του 19ου αιώνα ενός είδους επιφυλλίδας με μικροαστικές καταβολές, που ονομάστηκε «φυσιολογίες». Οι φυσιολογίες είχαν ως αντικείμενο την καταγραφή των ανθρώπινων τύπων που ήταν συνήθεις στο κέντρο μιας μητρόπολης. Μέσα από μια λογική της τυποποίησης των ανθρώπινων χαρακτήρων γινόταν η προσπάθεια να φανούν πιο γνώριμοι και να εξαιρεθεί αυτός ο φόβος του αγνώστου. Στο ανώνυμο περιβάλλον της μεγαλούπολης όμως κυριαρχεί η εχθρότητα και ο ανταγωνισμός, λόγω των χρηματικών ανταλλαγών και των επαγγελματικών σχέσεων, επομένως, «η προσπάθεια να τους δοθεί η εντύπωση πως οι εταίροι τους είναι απλώς κάποιοι ακίνδυνοι παραξενιάρηδες δεν έμοιαζε να έχει μακροπρόθεσμα πολλές ελπίδες».¹⁰

⁹ Ο.π, σ. 45.

¹⁰ W. Benjamin, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 47.

Honoré Daumier, Φυσιολογίες

Παρόλα αυτά, είναι αμφιλεγόμενο το αν η αναγνώριση του ξένου είναι εφικτή ή όχι. Αναμφισβήτητα, δε μπορεί κανείς να είναι σίγουρος για την ταυτότητα των ανθρώπων με τους οποίους συναναστρέφεται σε απρόσωπη βάση. Ο Μπένγιαμιν, ωστόσο, πίστευε ότι είναι έμφυτη η ικανότητα του ανθρώπου της μεγαλούπολης να αναγνωρίζει αυθόρμητα τους ανθρώπινους τύπους, κάτι σαν χάρισμα. Οπωσδήποτε, αυτή η δυνατότητα καλλιεργείται μέσα από συνεχή επαφή με το άγνωστο, αλλά ίσως η εικόνα που δημιουργούμε για τον κοινωνικό περίγυρο να κατασκευάζεται εν μέρει και με τη φαντασία, χωρίς απαραίτητα να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

1.4 Η κοινότητα και το άτομο ως φορείς έργου

1.4.1 Οι συλλογικές διαδικασίες ως έκφραση της κοινότητας

Η άλλη όψη του θέματος εγγύτητα- απόσταση έχει να κάνει με το ότι σχέσεις οικειότητας δεν είναι απαραίτητα περιοριστικές σε μια κοινότητα όταν σχηματίζονται σε περιβάλλον μεγάλου αστικού κέντρου, εφόσον βέβαια δεν αποκόπτονται από αυτό και ευρισκόμενες πάντα σε λειτουργική σχέση με το σύνολο της πόλης.

Όταν μια κοινότητα καταλήγει να λειτουργεί ως γκέτο, με τα μέλη της να έχουν πανομοιότυπη ταυτότητα, τότε μπορεί κάλλιστα να έχει ως στόχο μονάχα την ακεραιότητά τους, ενεργώντας στο όνομα της γνησιότητας και των υποτιθέμενων ανώτατων ηθικών αρχών τους. Έτσι, προκύπτουν οι τοπικές εξουσίες ελέγχου που δεν έχουν πραγματική εξουσία. «Απορροφώνται στα αμοιβαία αισθήματά τους και

απομακρύνονται από την κατανόηση, πόσο μάλλον την αμφισβήτηση των θεσμών εξουσίας, όσο πιο σφοδρά επιθυμούν να έχουν “τοπική συμμετοχή” και “τοπική ανάμειξη.»¹¹ Τι συμβαίνει όμως όταν το σύνολο της κοινωνίας λειτουργεί ως κοινότητα και όχι ως μεμονωμένες ατομικότητες;

Είναι δεδομένο ότι η κοινωνία της ατομικότητας εξασφάλισε την ελευθερία της σκέψης και την ατομική ελευθερία, πράγμα που στις προβιομηχανικές κοινωνίες ήταν αδιανόητο. Ωστόσο, σε αυτές ο καταμερισμός εργασίας και η κινητή περιουσία δεν κατέστρεφαν την κοινοτική ιδιοκτησία του εδάφους ούτε την προβολή της πόλης στο έδαφος ως σύνολο.

Οι χωρικές προϋποθέσεις από μόνες τους, δεν επαρκούν για να διαμορφώσουν την ταυτότητα μιας κοινότητας. Ο σχηματισμός μικρών μονάδων μέσα στο πλαίσιο της πόλης δεν οδηγεί απαραίτητα σε σχέσεις αλληλεγγύης και «αίσθημα γειτονιάς» «Γκέτο κατοικίας» χαρακτηρίζει ο Henri Lefebvre ακόμα και τα προάστια και επιμένει ότι δεν αποκαθιστούν την έννοια της κατοικίας. Αποδίδει το φαινόμενο αυτό- το ότι δηλαδή δεν αποτελούν οργανικές οντότητες που να παράγουν έργο ως τέτοιες, παρά μόνο περιοχές αποπολεοδομημένες σε άμεση σχέση με τον αστικό ιστό-στο ότι η ίδια η κοινωνία στηρίζεται στην ατομικότητα, ενώ έχει πάψει να λειτουργεί με θεσμούς

¹¹ R. Sennett, *Η Τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 390.

Κηπουπόλεις, με αφετηρία τον αστικό σχεδιασμό του Ebenezer Howard στην Αγγλία, 1898

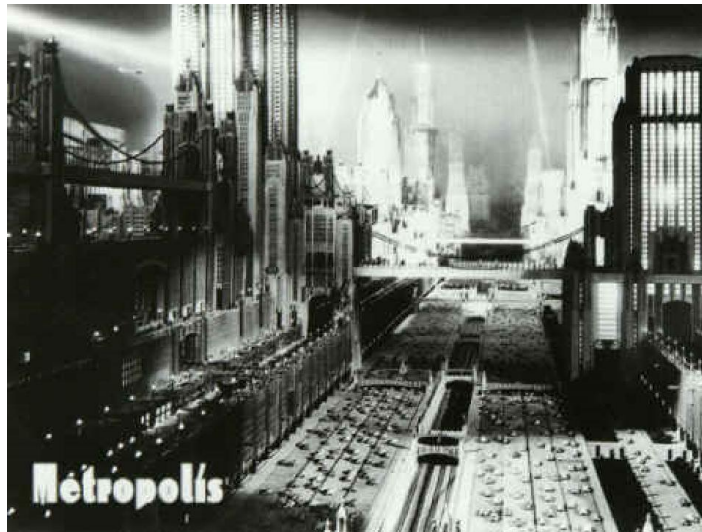
συλλογικότητας όπως για παράδειγμα βάσει του συντεχνιακού συστήματος που ίσχυε στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, όταν η ίδια η πόλη ήταν έργο και υπερίσχυε η αξία χρήσης έναντι της ανταλλακτικής αξίας.

Ας αναλογιστούμε, όμως, ποια είναι η σχέση της κοινότητας με την παραγωγή έργου της εκάστοτε κοινωνίας που αυτή αντιπροσωπεύει. Καταρχάς, η πόλη εκ των πραγμάτων είναι αποτέλεσμα της ιστορίας αιώνων και όχι μιας πρακτικής μεμονωμένων κοινωνικών ομάδων ή ατόμων, ούτε σχεδιαστών (αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων), μια συλλογική οντότητα που ανασχηματίζεται με το πέρασμα των αιώνων. Αποτελεί η ίδια ένα έργο τέχνης και όχι ένα υλικό προϊόν, καθώς έχει ως ρόλο την παραγωγή ανθρώπινων υπάρξεων και κοινωνικών σχέσεων και όχι μόνο αντικειμένων.

Επιπλέον, η κοινωνική ζωή αποτυπώνεται στο χώρο μέσω διαδικασιών. Συγκεκριμένα, «στην πόλη η ιδιαιτερότητα δε βρίσκεται στην υλικότητα μόνο των αντικειμένων, των κτηρίων ή των φυσικών στοιχείων αλλά και στην εκδήλωση των συμπεριφορών». Διαφορετικά, «η άποψη ότι η πόλη ορίζεται ως δίκτυο κυκλοφορίας και επικοινωνίας, ως κέντρο πληροφοριών και αποφάσεων [...] οδηγεί στην πολεοδομία των αγωγών, των υπονόμων και των μετρητών, που υποτίθεται ότι επιβάλλονται στο όνομα της επιστήμης και της επιστημονικής αυστηρότητας».¹²

¹² H. Lefebvre, *Δικαίωμα στην πόλη*, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα 2007, σ. 68.

Metropolis, Fritz Lang, 1927

Επομένως, η κοινωνική ζωή της πόλης σχετίζεται με τις διαδικασίες που εγγράφονται στο δημόσιο χώρο και όχι μόνο με το σχεδιασμό του, κατ' επέκταση με το ιστορικό γίνεσθαι και την αποτύπωσή του στο έδαφος, δηλαδή αυτό που ονομάζει ο Λεφέβρ «προτεραιότητα του χρόνου πάνω στο χώρο».

Όπως προαναφέρθηκε, η προβιομηχανική πόλη στηρίχτηκε στην αξία χρήσης, δηλαδή τη ζωή της πόλης, το χρόνο της πόλης, την ομορφιά, τη χάρη των τόπων συνάντησης, ενώ στη σύγχρονη εποχή έχει αντικατασταθεί από την ανταλλακτική αξία, τους χώρους που αγοράζονται και πουλιούνται, την κατανάλωση προϊόντων, αγαθών, τόπων και σημάτων.¹³

Βέβαια, η κατασκευή του χώρου ως συλλογικό έργο προϋποθέτει την υπεροχή του κοινωνικού συνόλου έναντι του ατόμου. Η πόλη διαμορφώνεται ως έργο της κοινότητας που αντιπροσωπεύεται μεν από μικρότερες κοινωνικές ομάδες και τα άτομα που ανήκουν σε αυτές, αλλά η ατομική ελευθερία ή η προσωπική ιδιοκτησία ήταν ανύπαρκτα στοιχεία.

Σημαντικό όργανο για τη λειτουργία της κοινωνικής ζωής ήταν οι συντεχνίες, Πέρα από τη διευθέτηση των επαγγελματικών και οικονομικών θεμάτων, μέσω αυτών πραγματώνονταν κοινές διεκδικήσεις και εκφράζονταν στο χώρο. Η οργανικότητα της πόλης με βάση αυτό το σύστημα εξασφαλιζόταν επίσης με τη

¹³ Ό.π, σ. 51.

ρύθμιση της κατανομής των πράξεων και των δραστηριοτήτων στο χώρο (δρόμοι και συνοικίες) και στο χρόνο (ωράρια, γιορτές) της πόλης.

Γενικά, ο δημόσιος χώρος της πόλης οφείλει να καλύπτει τις κοινωνικές ανάγκες, που αναπόφευκτα είναι αντιθετικές και συμπληρωματικές, δηλαδή την ανάγκη για «ασφάλεια και διαφυγή, σιγουριά και περιπέτεια, οργάνωση δουλειάς και παιχνιδιού, πρόβλεψης και απροόπτου, ενότητας και ποικιλίας, απομόνωσης και επαφής, ανταλλαγών και επενδύσεων, ανεξαρτησίας (μοναξιάς) και επικοινωνίας, αμεσότητας και μακροπρόθεσμης προοπτικής, καθώς και ανάγκη πληροφόρησης, συμβολισμού, φαντασίας και δραστηριοτήτων αναψυχής».¹⁴ Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχουν και οι κατάλληλες χωρικές συνθήκες για την κάλυψη αυτών, δηλαδή χαρακτηριστικοί τόποι, τόποι συγχρονικότητας και συναντήσεων, αλλά και ο απαιτούμενος ελεύθερος χρόνος για τέτοιες συναντήσεις.

¹⁴ Ό.π, σ. 135.

Gustave Doré, Dudley Street, seven dials και
Wentworth Street, Whitechapel, Λονδίνο, 1872

Κοινωνική ζωή και οικειοποίηση του δημόσιου χώρου

Brassai, Παρίσι, 1936

Δυστυχώς, στη σύγχρονη πόλη ο χώρος χρησιμοποιείται εργαλειακά σαν εμπόρευμα, παρακάμπτοντας την κοινωνική του υπόσταση, με αποτέλεσμα να καταργείται πλήρως η παραγωγή και η αίσθηση του έργου, αλλά να αντικαθίσταται από κατανάλωση τόπου στο πλαίσιο της ατομικότητας.

Αυτό ενισχύεται και από τον κατακερματισμό του χρόνου. Με βάση τις χρήσεις του χρόνου, αυτός διαιρείται σε «υποχρεωτικό χρόνο (της επαγγελματικής δουλειάς), ελεύθερο χρόνο (ψυχαγωγία) και καταναγκαστικό χρόνο (ο έξω από την εργασία χρόνος των διαφόρων απαιτήσεων, π.χ. μεταφορές)».¹⁵ Το γεγονός ότι ο καταναγκαστικός χρόνος αυξάνει πιο γρήγορα από τον ελεύθερο οδηγεί σε προσαρμογή των δραστηριοτήτων που τον γεμίζουν, τείνοντας προς την παθητική κατανάλωση αντί για δημιουργικότητα. Έτσι, κυριαρχεί μια θεαματικοποίηση του χώρου, δηλαδή η γιορτή και η ελεύθερη δραστηριότητα που ασκείται για την ίδια τη δραστηριότητα αντικαθίσταται από το γενικευμένο θέαμα.

¹⁵ H. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Κέδρος 1970, σ. 84.

1.4.2 Η φαντασμαγορία του εμπορεύματος στις Παρισινές στοές και η τέχνη της περιπλάνησης (Το σοκ και το βίωμα)

Αυτός ακριβώς ο χώρος του εμπορεύματος συμπυκνώνεται σύμφωνα με τον Βάλτερ Μπένγιαμιν στις στοές του Παρισιού και εκεί εντοπίζεται όλη η φαντασμαγορία του εμπορεύματος.. Γι αυτόν η μητρόπολη στην πιο καθαρή μορφή της παρουσιάζεσαι σαν μικρογραφία στις στοές του Παρισιού. Εκεί «τα εμπορεύματα είναι εκθέματα. Οι επισκέπτες τους παρόλο που δε μπορούν οι πιο πολλοί να τα αγοράσουν, ζουν τη δύναμη του μύθου τους, την υπόσχεση ενός μέλλοντος γεμάτου ανακαλύψεις, γεμάτου θαύματα».¹⁶

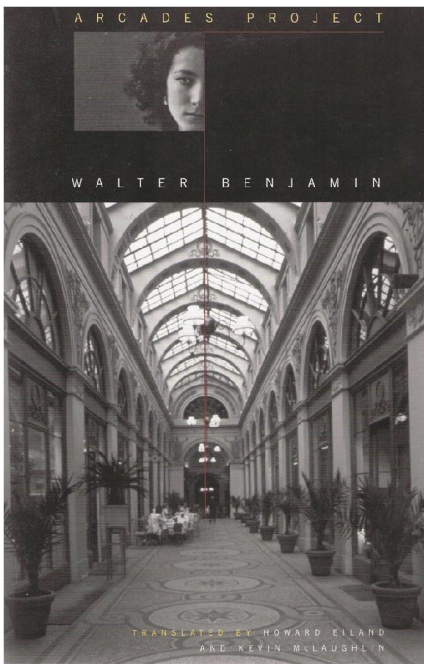
Έτσι, μέσα στον κόσμο της αποξένωσης, ο άνθρωπος κυκλοφορεί ανάμεσα στα εμπορεύματα μαγεύεται και παρασύρεται από τη «θρησκευτική μέθη» του πλήθους και η

¹⁶ Σ. Σταυρίδης , *Εικόνα και εμπειρία της πόλης στον Βάλτερ Μπένγιαμιν* στο Β. Μπένγιαμιν, *Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007, σ. 266.

δημόσια ζωή του βουλεβάρτου μετατρέπεται σε ένα αξιοπερίεργο
«θέατρο των αγορών».

Από αριστερά προς τα δεξιά: Kaisergalerie, Βερολίνο- Galleria Principe, Νάπολη- GUM Μόσχα- Passage Choiseul, Παρίσι

Walter Benjamin, The Arcades Project

Στις στοές πρωτοεμφανίστηκε ένας τύπος ανθρώπου, ο πλάνης, ο οποίος κυριευμένος από τη μοναξιά της μεγάλης πόλης, αφομοιώνεται από το πλήθος και «φαινομενικά γεμίζει το κενό του». Ωστόσο, δεν είναι απλά ένας άνθρωπος που κινείται βιαστικός ανάμεσα στους άλλους και διασχίζει την πόλη προκειμένου να φτάσει στο στόχο του. Είναι ο κατεξοχήν άνθρωπος που δεν έχει στόχο, παρά μόνο απολαμβάνει την ίδια την περιπλάνηση και «νομιμοποιεί το χασομέρι του».

Περιφερόμενος μέσα στη μητρόπολη, παρατηρεί τους περαστικούς και συλλέγει πληροφορίες. «Ο παρατηρητής είναι ένας πρίγκηπας που χαίρεται παντού το ινκόγκνιτό του. [...] Η νωθρότητά του είναι μόνο φαινομενική. Πίσω της κρύβεται η εγρήγορση ενός παρατηρητή».¹⁷

¹⁷ Β. Μπένγιαμιν, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 49.

Flaneur

Ως προς τη σχέση του πλάνητα με το κοινωνικό σύνολο είναι σαφές ότι βρίσκεται σε μια μετέωρη θέση. Είναι τμήμα του πλήθους, αλλά δεν αφήνεται να απορροφηθεί παθητικά από αυτό. Ουσιαστικά, βρίσκεται σε «γεωγραφική εγγύτητα με την κοινωνική ομάδα έναντι της οποίας πολιτισμικά βρίσκεται σε απόσταση». ώστε να μπορεί να εξασφαλίζει αντικειμενικότητα και πανοραμική θέαση της κοινωνίας χωρίς να ταυτίζεται με αυτή. Αυτό σημαίνει ότι όχι απλά δεν είναι αποκλεισμένος από αυτή, αλλά «μπορεί να αξιολογεί ψύχραιμα, αντικειμενικά και χωρίς προκαταλήψεις τα δρώμενα ώστε να μπορεί να αποκαταστήσει τη συνεκτική εικόνα μιας κοινωνίας»,¹⁸ πράγμα που προάγει τη διαρκή νομιμοποίηση της ετερότητας και τον εμπλουτισμό της εμπειρίας, αφού απαλλαγεί ο ξένος από τα στοιχεία που τον παρουσιάζουν ως επικίνδυνο. Σε αυτές τις συνθήκες, ο πλάνης αποτελεί τη διαλεκτική μεταξύ εγγύτητας και απόστασης.

¹⁸ Γκ. Ζίμελ, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σ. 33.

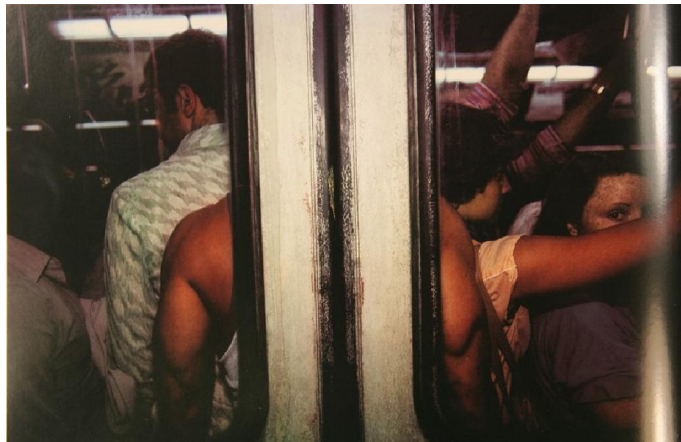

Άνω: Edvard Munch, 1892

Κάτω: Robert Frank, Λονδίνο, 1951

Βέβαια, ο πλάνης δεν είναι ο οποιοσδήποτε άνθρωπος του πλήθους. Στο πλαίσιο της τυποποίησης των προσωπικοτήτων στα μεγάλα αστικά κέντρα, που αναλύθηκε προηγουμένως, το πλήθος παρουσιάζει και αυτό στο σύνολό του μια ομοιομορφία, που θεωρήθηκε από πολλούς μελετητές ενοχλητικό και απωθητικό, προκαλώντας την αναδίπλωση του καθενός στα ιδιωτικά του συμφέροντα και τη συναναστροφή μόνο σε περίπτωση σύμπτωσης αυτών.

Συγκεκριμένα, ο Ζίμελ αναφερόμενος στις σχέσεις μεταξύ αγνώστων στη μητρόπολη περιγράφει ότι το συναίσθημα των ανθρώπων «δεν είναι απλώς αδιαφορία, αλλά ελαφρά αποστροφή, αμοιβαία ξενότητα και απώθηση». Και μάλιστα ελλοχεύει η εχθρότητα με αποτέλεσμα να είναι πιθανό ένα ξέσπασμα «σε μίσος και συμπλοκή κατά τη στιγμή μιας στενότερης επαφής με οποιαδήποτε αιτία».¹⁹

¹⁹ G. Simmel, *Πόλη και Ψυχή*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1993, σ. 31.

Bruce Davidson, Subway, 1980

Όταν το πλήθος εμφανίζεται ως σύνολο, τότε μοιάζει περισσότερο με συγκέντρωση ατόμων που έχουν παρόμοια συμπεριφορά, αλλά παραμένουν αποκομμένα χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι κάποιες ανάγκες είναι κοινές σε όλους. Σύμφωνα με τον Ένγκελς:

«Μια πόλη όπως το Λονδίνο, όπου μπορεί κανείς να περπατάει ώρες ολόκληρες χωρίς να φτάνει ούτε καν στην αρχή του τέλους, χωρίς να συναντάει το παραμικρό σημάδι που θα του επέτρεπε να υποθέσει ότι πλησιάζει στην ύπαιθρο, είναι πράγματι κάτι το ιδιαίτερο.[...] Ήδη η οχλαγωγία των δρόμων είχε κάτι το αποκρουστικό, κάτι που εναντίον του εξεγείρεται η ανθρώπινη φύση. Τούτες οι εκατοντάδες χιλιάδες από κάθε κοινωνική τάξη και σειρά που διαγκωνίζονται για να προσπεράσουν ο ένας τον άλλον, δεν είναι άραγε όλοι τους άνθρωποι με τις ίδιες ιδιότητες και ικανότητες και με την ίδια έγνοια να βρουν την ευτυχία? [...] Κι όμως δεν περνάει από το νου κανενός να αφιερώσει στον άλλον έστω και μια ματιά. Η βάνουση αδιαφορία, η απαθής απομόνωση κάθε ατόμου μέσα στα ιδιωτικά του συμφέροντα προβάλλει τόσο πιο αποκρουστική και προσβλητική όσα περισσότερα είναι τούτα τα άτομα που συνωστίζονται στο μικρό χώρο.»²⁰

Παρότι ένας δρόμος, μια πυρκαγιά, ένα τροχαίο ατύχημα συγκεντρώνουν ανθρώπους που ως τέτοιοι είναι ελεύθεροι από ταξικούς περιορισμούς, «οι συναθροίσεις αυτές συχνά έχουν στατιστική και μόνο υπόσταση. Μέσα τους μένει συγκαλυμμένο

²⁰ Β. Μπένγιαμιν, Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σ. 69.

αυτό που τις κάνει αληθινά τερατώδεις; δηλαδή η συγκέντρωση ιδιωτών ως τέτοιων χάρη στη σύμπτωση των ιδιωτικών τους συμφερόντων».²¹

Αυτού του είδους η αντίδραση στη θέα του πλήθους εισάγει την έννοια του μητροπολιτικού σοκ που προκαλεί η μεγαλούπολη στο άτομο. Η αισθητικοποίηση αυτής εκφράζεται στην έννοια του βιώματος, που αναλύει διεξοδικά ο Μπένγιαμιν με αφετηρία τις θέσεις του Ζίμελ.

James Ensor, 1898: Σύμφωνα με τον Μπένγιαμιν απέδιδε στο πλήθος τόσο την πειθαρχία όσο και την αγριότητα

²¹ Ό.π, σ. 74.

Ο πλάνης, ωστόσο, παραμένει ένας περιπλανώμενος που μπορεί να περιφέρεται ελεύθερος μέσα στην πόλη, χωρίς να περιορίζεται από τέτοιους φραγμούς. «Υπήρχε ο διαβάτης που σφηνώνεται μέσα στο πλήθος, ακόμη όμως υπήρχε και ο πλάνης που χρειάζεται ελεύθερο χώρο και δε θέλει να στερηθεί την ιδιωτική του σχόλη».²²

Γι αυτόν, η πόλη λειτουργεί ως ένα εσωτερικό. Συγκεκριμένα, η πόλη αντιπροσωπεύεται από τις στοές και όχι το εμπορικό κέντρο. Οι στοές είναι κάτι ενδιάμεσο μεταξύ δρόμου και εσωτερικού. «Ο δρόμος γίνεται κατοικία για τον πλάνητα, που νιώθει σαν το σπίτι του ανάμεσα στις προσόψεις των κτηρίων, όπως ο αστός μέσα στους τέσσερις τοίχους του». Ο αστός αντιμετωπίζει το σπίτι του σαν μια θήκη που τον περιβάλλει, «μαυσωλείο αναμνήσεων και προσωπικό καταφύγιο μαζί, δοκιμάζει να αντισταθμίσει την αίσθηση μιας εχθρικής μεγαλούπολης. Χρόνος ακινητοποιημένος, αντίθετος στο φρενιτώδη ρυθμό της πόλης».²³

Αυτό δεν ισχύει για τον πλάνητα. «Γι αυτόν η πόλη διαχωρίζεται στους διαλεκτικούς της πόλους. Του ανοίγεται σαν τοπίο, ακόμα και αν κλείνεται γύρω του σαν δωμάτιο. Η μητροπολιτική φαντασμαγορία είναι που καθιστά την πόλη τοπίο, ενώ η προσεκτική φυσιολογία του πλήθους στην οποία επιδίδεται ο

²² Ό.π, σ. 64.

²³ Σ. Σταυρίδης, *Εικόνα και εμπειρία της πόλης στον Βάλτερ Μπένγιαμιν* στο Β. Μπένγιαμιν, *Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007, σ. 255.

πλάνης που “πηγαίνει να βοτανολογήσει στην άσφαλτο” καθιστά την πόλη το δικό του δωμάτιο από όπου παρατηρεί τον κόσμο».²⁴

Ζει σε χρόνους που η αλλαγή είναι συνεχής και οι συνήθειες βρίσκονται σε διαρκή αναμόρφωση. Απολαμβάνει τον έντονο ρυθμό της μεγαλούπολης και την τυχαιότητα που μπορεί να τον φέρει αντιμέτωπο με απρόσμενες καταστάσεις.

Έργο του είναι «η τέχνη του να χάνεσαι στην πόλη», η οποία είναι κάτι διαφορετικό από την απώλεια προσανατολισμού. Με αυτό τον τρόπο αποσυνθέτει την εικόνα της μητρόπολης, συλλέγει τα θραύσματά της και τα επανενώνει. «Η περιπλάνηση ξεμοντάρει την πόλη σε ένα πλέγμα δυνητικών διαδρομών, καταστρέφοντας τη συνοχή της εικόνας της που παράγει η νεωτερική φαντασμαγορία». Ο χώρος ερμηνεύεται, έτσι, υποκειμενικά από το άτομο που μπορεί να αναγνωρίσει «όψεις της πόλης που η άρθρωσή τους δεν είναι προφανής»²⁵ και να βιώσει την πόλη πέρα από τις ορατές συνδέσεις της. Η έννοια του πλάνητα πρωτοεμφανίστηκε βέβαια σε μια εποχή όπου το Παρίσι στο μεγαλύτερο μέρος του αποτελείτο από στενά και επικίνδυνα σοκάκια που ήταν δύσβατα και δεν επιχειρούσε οποιοσδήποτε να τα περπατήσει και συχνά το αντικείμενο παρατήρησης του flaneur αποτελούσαν οι περιθωριακοί.

Πάντως, η περιπλάνηση είναι ιδιότητα του αργόσχολου που γεμίζει το χρόνο του χωρίς να παράγει έργο και με αυτό τον τρόπο διαμαρτύρεται ενάντια στον καταμερισμό εργασίας που οδηγεί

²⁴ Ό.π, σ. 262.

²⁵ Ό.π, σ. 261.

μόνο στην παραγωγή προϊόντων και την εξειδίκευση και όχι στη δημιουργική δραστηριότητα που έχει αφετηρία την ανάγνωση και το προσωπικό βίωμα της πόλης έναντι των προκαθορισμένων διαδρομών.

Robert Doisneau, Paris Les Halles, 1964

Άνω: Andre Kertesz, 1928

Κάτω: Gustave Caillebotte, 1877

1.4.3 Ο άνθρωπος ως ηθοποιός - δημιουργός και η απόλαυση των άνευ όρων κοινωνικών συναναστροφών

Είναι γεγονός ότι στη νεωτερική πόλη, το ζήτημα των κοινωνικών συναναστροφών στο δημόσιο χώρο είναι αυτοσκοπός, αποκομμένο από κάθε λειτουργική ανάγκη. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι συναναστρέφονται τους άλλους με σκοπό να πλουτίσουν τον κοινωνικό περίγυρό τους και να απολαμβάνουν τη συντροφιά των άλλων, απαλλαγμένοι από περιορισμούς, όπως συνέβαινε στις μικρές επαρχιακές πόλεις που είναι απαραίτητη η βαθιά γνώση της ταυτότητας κάποιου για να γίνει αποδεκτός για στενότερες επαφές.

Σε ένα περιβάλλον ξένων, όπως αυτό της μεγαλούπολης, προκειμένου να ανανεώνεται ο κοινωνικός περίγυρος και να έρχεται σε επαφή κάποιος με πολλά άτομα, πρέπει να παρακάμπτονται οι λεπτομέρειες σχετικά με την ιδιωτική ζωή και να αξιοποιείται η δραστηριότητα και οι καταστάσεις που μπορούν

να κατασκευαστούν μεταξύ διαφορετικών προσώπων, χωρίς αυτές να εμποδίζονται από την ταυτότητα του καθενός.

Με βάση την εξέλιξη του δημόσιου χώρου όσον αφορά την κοινωνική χροιά του στο Παρίσι του 19ου αιώνα, στην καμπή όπου η προνεωτερική πόλη μετασχηματίστηκε λόγω του βιομηχανικού καπιταλισμού, υπήρξαν κάποιοι χώροι στους οποίους φιλοξενήθηκε η κοινωνική ζωή.

Αρχικά, τα καφενεία αποτέλεσαν τον κατεχοχόν χώρο όπου γίνονταν συζητήσεις για την επικαιρότητα και μπορούσε οποιοσδήποτε να πληροφορηθεί, να συνδιαλλαγεί με τους υπόλοιπους και να εκφράσει τη γνώμη του άνευ περιορισμών. Προκειμένου να είναι η πληροφόρηση όσο το δυνατόν πληρέστερη, αναστέλλονταν προσωρινά οι κοινωνικές και ταξικές διακρίσεις και δεν υπήρχε κανένα ενδιαφέρον και ανάμειξη στην ιδιωτική ζωή του καθενός, εφόσον δεν επηρέαζε την κατάσταση που μπορούσε να κατασκευαστεί μεταξύ ξένων.

Αργότερα, το καφενείο αντικαταστάθηκε από τη λέσχη, με βασική τους διαφοροποίηση ότι στη δεύτερη άρχισε να γίνεται μια επιλογή μεταξύ των μελών του ακροατηρίου και των ανθρώπων στους οποίους απευθύνεται. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο

SMITHSONIAN THE WALK OF A TURKISH CAFE.
AND PAGE 10.

Ελεύθερες συναναστροφές στα café κατά το 19^ο αι.

ελαττώθηκε η ποικιλία των ξένων που εμπλέκονταν στις συζητήσεις και απλοποιήθηκε η πολυμορφία του κοινού. Κριτήριο για τον αποκλεισμό ή την αποδοχή των μελών ήταν η ιδιωτική ζωή. Όσοι δεν ήταν γνώριμοι ή είχαν αποκτήσει κακή φήμη για οποιονδήποτε λόγο, δεν ήταν ευπρόσδεκτοι στη λέσχη, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ευχαρίστηση της συναναστροφής και ταυτόχρονα η ασφάλεια όσον αφορά τις πληροφορίες που μοιραζόταν το κοινό.

Επόμενο στάδιο της κοινωνικής ζωής αποτέλεσε ο περίπατος. Τότε κατοχυρώθηκε η σιωπή στο δημόσιο χώρο ως υποχρέωση. «Δεν επιτρέπεται να κάθεται επί ώρες φλυαρώνοντας. Κάνεις απλώς ένα περίπατο και σ αυτό το διάστημα μπορεί να διαβεί από κει οτιδήποτε ή οποιοσδήποτε».

«Έτσι, η ιδέα της μνημειακής πόλης αντί να συνδέεται με την παρατήρηση αξιοθέατων έγινε ζήτημα παρατήρησης άλλων ανθρώπων».²⁶

Ο Σένετ, στηριζόμενος στον παραλληλισμό μεταξύ θεάτρου και δημόσιου χώρου ως σκηνικού όπου λαμβάνει τόπο ο δημόσιος βίος, εντοπίζει στην κοινωνική συναναστροφή το ρόλο του ανθρώπου ως ηθοποιού, με βάση τη θεωρία του Ντιντερό. Λανθασμένα θεωρείται σήμερα ότι για να υπάρχει εκφραστικότητα μεταξύ προσώπων πρέπει να υπάρχει εγγύτητα και ειλικρίνεια. Δίνεται έμφαση στην αυθεντικότητα του

²⁶ R. Sennett, *Η Τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 119.

συναισθήματος ενός ανθρώπου, ωστόσο, η έκφραση ανταποκρίνεται περισσότερο στην παράσταση συναισθήματος παρά στο βίωμα του ίδιου, πράγμα που σημαίνει ότι αυτός που εμπλέκεται σε μια κοινωνική σχέση πρέπει να έχει την ικανότητα να δημιουργήσει στο συνομιλητή του ένα συναίσθημα και όχι να δώσει βάση στο πώς το βιώνει ο ίδιος γιατί τότε παρασύρεται και χάνει τη δυνατότητα να εμπνεύσει και να πείσει τον ακροατή.

Αυτή η ανάλυση έχει σημασία όσον αφορά το γεγονός ότι οι κοινωνικές σχέσεις έχουν φτωχύνει. Είναι φαινόμενο της εποχής ότι για να συνάψουμε κοινωνικές επαφές με ένα πρόσωπο αναζητάμε ενδείξεις για την αξιοπιστία του ώστε να απαλείψουμε το φόβο για το άγνωστο με κύριο κριτήριο την ιδιωτική του ζωή και όχι το πώς εμφανίζεται δημοσίως και τι καταστάσεις μπορούν να κατασκευαστούν με αυτό το πρόσωπο ή τι μπορεί να πράξει ώστε να φανεί χρήσιμο στο επίπεδο της δημόσιας εμφάνισης.

Έτσι έχουν χάσει το νόημά τους τελετουργικά που έχουν νόημα καθαρά ως εκφραστικές διαδικασίες και όχι για την αλήθεια που περιέχουν. Για παράδειγμα ο κώδικας συμπεριφοράς και οι καλοί τρόποι ανήκουν στις συμβάσεις που νοηματοδοτούν την κοινωνική ζωή, αλλά αποτελούν παράσταση της τάξης και της κοινωνικής θέσης του προσώπου και όχι έκφραση ενός συναισθήματος προκειμένου να πείσουν για την αυθεντικότητά του. Ένα ακόμα παράδειγμα είναι αυτό του ιερέα, του οποίου έργο είναι η θρησκευτική τελετουργία που καθορίζεται από το ρόλο του και το λειτούργημα προς τους πιστούς, όχι από τη διάθεση της στιγμής ή από την προσωπικότητα του ίδιου.

Σύμφωνα με το Σένετ, ο άνθρωπος πρέπει να ξαναβρεί το ρόλο του δημόσιου ηθοποιού προκειμένου να αποκαταστήσει υγιείς κοινωνικές σχέσεις. Η αναζήτηση της προσωπικότητας στη δημόσια σφαίρα και της γνώσης του τι είναι πραγματικά ο συνομιλητής οδηγούν στην επινόηση δημοσίων προσωπικοτήτων που μιλούν εξ ονόματος του πλήθους με αποτέλεσμα κάθε μέλος του να αδυνατεί να εκφραστεί αν δεν εκπροσωπηθεί.

Απαραίτητη προϋπόθεση για να ασκηθεί ο ρόλος του ηθοποιού είναι να παραμένει το ακροατήριο μια συνάθροιση αγνώστων. Η οικειότητα και η γνώση των προσώπων που συμμετέχουν στην κοινωνική συναναστροφή καταστρέφει τη δυνατότητα για ένα τέτοιο ρόλο. Επομένως, καταλήγουμε πάλι στην αναγκαιότητα της δράσης σε απόσταση και του απρόσωπου δημόσιου χώρου.

1.5 Η μαγεία του απόμακρου στη μητρόπολη

Πρώτος ο Ζίμελ μίλησε για την υπεροχή του ματιού στη μητρόπολη. «Όποιος βλέπει χωρίς να ακούει είναι πολύ [...] πιο ανήσυχος από αυτόν που ακούει χωρίς να βλέπει». Αφετηρία αυτού του φαινομένου υπήρξαν τα μέσα συγκοινωνίας. «Πριν [...] από το 19ο αιώνα οι άνθρωποι δε βρίσκονταν αναγκασμένοι να κοιτάζονται επί πολλά λεπτά ή και ώρες χωρίς να απευθύνουν το λόγο ο ένας στον άλλον».²⁷ Η γεωγραφική εγγύτητα δε συνεπάγεται σε αυτή την περίπτωση και την οικειότητα ή την επικοινωνία των ανθρώπων. Αναλύθηκε προηγουμένως η απέχθεια για τον πλησίον που προκαλεί η αναγκαστική συνύπαρξη με αγνώστους ακόμα και αν διαρκέσει ελάχιστα. Όταν, όμως δοθεί η κατάλληλη απόσταση ανάμεσα στα άτομα και οι κοινωνικές σχέσεις παραμένουν απαλλαγμένες από κάθε είδους λειτουργικότητα, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε σε παλαιότερες εποχές όπου οι συνθήκες διαβίωσης λόγω της σπάνης των υλικών ανάγκαζαν τους ανθρώπους να εξαρτώνται ο ένας από τον άλλο, τότε το απόμακρο δίνει την αίσθηση της ελευθερίας.

²⁷ Β. Μπένγιαμιν, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 171.

Danny Lyon, New York City, 1979

Η ταχύτητα και το φευγαλέο καθιστούν γοητευτικό κάθε θραύσμα της μητρόπολης. Από τις στοές και τα εμπορεύματα μέχρι το πλήθος και το κάθε μεμονωμένο άτομο, η απόσταση δημιουργεί μια μαγεία. Στις στοές, τον τόπο όπου «ονειρεύεται η συλλογικότητα», τις «κατοικίες των συλλογικών ονείρων», η περιπλάνηση δημιουργεί την αίσθηση ότι υπάρχει ένας καλύτερος κόσμος που περιμένει να ανακαλυφθεί, παρότι «το νέο είναι τελικά το διαρκώς ίδιο».

Η φαντασμαγορία ντύνει και το ίδιο το πλήθος. Η φαντασία του πλάνητα αφήνεται ελεύθερη να αποκαλύψει ή να επινοήσει την ταυτότητα του αγνώστου και του ξένου. Επειδή ακριβώς δεν υπάρχει η δυνατότητα, ούτε ο χρόνος ούτε η εγγύτητα μεταξύ των αγνώστων στη μητρόπολη να επιβεβαιωθεί η εικασία, ο μοναχικός flaneur τελικά αφήνεται να μαγευτεί από την εικόνα και την εντύπωση. «Η σαγήνευση του ανθρώπου της πόλης είναι ένας έρωτας όχι τόσο με την πρώτη όσο με την τελευταία ματιά».²⁸

²⁸Ο.π, σ. 55.

Brassai, Παρίσι

Δεύτερο κεφάλαιο

Περιπλάνηση και εντοπιότητα

2.1 Η εξερεύνηση (εφήμερο) και η ασφάλεια (οριστικό) ως ταυτόχρονες ανάγκες

Μέσα από την εμπειρία της νεωτερικότητας προκαλείται το σοκ στο οποίο προσπαθεί να ανταποκριθεί ο σύγχρονος άνθρωπος. Όπως ορίστηκε από το Μπωντλαίρ στο κείμενό του «Ζωγράφος της νεωτερικής ζωής», η νεωτερικότητα ως όρος περιγράφει «το παροδικό, το φευγαλέο, το τυχαίο, το μισό της τέχνης που το άλλο της μισό είναι το αιώνιο και το αναλλοίωτο».²⁹

Αυτή την εμπειρία μπορεί κανείς να τη βιώσει στην πολυπλοκότητα της μεγάλης πόλης, διότι τόσο χωρικά όσο και κοινωνικά προσφέρει άπειρες δυνατότητες. Όπως διαπίστωσε ο Μπένγιαμιν η μητρόπολη «υλοποίησε την αρχιτεκτονική που ονειρεύονταν οι αρχαίοι: τον λαβύρινθο».³⁰ Έτσι, είναι αστείρευτοι οι συνδυασμοί διαδρομών και μονοπατιών μέσα στη μητρόπολη, αναμφισβήτητα μια πρόκληση για εξερεύνηση.

²⁹ Ντ. Φρίσμπυ, *Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας*, εκδ. Νησίδες, Αθήνα, 2009, σ. 10.

³⁰ Ό.π., σ. 55.

Αυτό δεν αφορά μόνο τον τόπο της μητρόπολης, αλλά και τις πιθανότητες κοινωνικών επαφών ή τουλάχιστον την εξ αποστάσεως θέαση του πλήθους στην οποία ενυπάρχει η τυχαιότητα και το απρόβλεπτο.

Ακόμα και αν η συνάθροιση δεν οφείλεται στο ενδιαφέρον των ανθρώπων για συσπείρωση και αλληλεγγύη ή την προσπάθεια για στενότερες σχέσεις, αλλά κυρίως σε προσωπικά συμφέροντα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ένα γεγονός που διεγείρει την περιέργεια.

Εξάλλου, αν υπήρχε προσδοκία για βαθύτερες σχέσεις πιθανώς να μην υπήρχε η συνάθροιση ξένων ούτε σαν θέαμα. Με βάση τις απόψεις του Ζίμελ, «διευκολύνεται μια αλληλεπίδραση και επομένως η συνένωση ανθρώπων που εξαιτίας των χωρικών, κοινωνικών, προσωπικών και άλλων ασυμφωνιών των συμφερόντων τους, δε θα μπορούσαν πιθανόν να ενταχθούν σε καμία άλλη συλλογική διαμόρφωση».³¹ Παρατηρούμε ότι παράλληλα με το φόβο του αγνώστου διακατέχεται το άτομο από την ανάγκη για ανακάλυψη και κατάκτησή του. Η ριψοκινδύνευση παράλληλα με το φόβο πραγματώνει και την επιθυμία.

Ο πλάνης, τελικά, μπορεί να οριστεί ως ένα είδος «παραβατικού ανατροπέα» που απολαμβάνει τη νομαδικότητα και την ανακάλυψη. Σύμφωνα με το Μπένγιαμιν μπορεί η νωθρότητα και η ληθαργική

³¹ Ό.π, σ. 29.

αποχαύνωση να «είναι βαθιά σηματοδωμένη από τα ίχνη της καπιταλιστικής οικονομικής τάξης», από την άλλη «χαρίζει στο ανθρώπινο ον την ελευθερία της φυσικής κατάστασης και την ελευθερία του νομάδα πριν από τη γέννηση του νεωτερικού πολιτισμού και του καπιταλισμού».³²

Υπέρμαχος της εξερεύνησης ως ταυτόσημης με τα μεγάλα αστικά κέντρα είναι και ο Σένετ. Θεωρεί αυτονόητο ότι το άτομο στη σύγχρονη πόλη επιβάλλεται να εκτεθεί στους κινδύνους διαφορετικά θα παραμείνει ακατέργαστο και ανίκανο να επιβιώσει σε δύσκολες συνθήκες.

Επικεντρωμένος όχι τόσο σε θέμα χώρου όσο στις κοινωνικές συναναστροφές ως αυτοσκοπό, θεωρεί ότι για να απολαύσει κάποιος κοινωνικότητα έξω από το πλαίσιο του γνωστού περιβάλλοντος και του στενού κοινωνικού περίγυρου, πρέπει να ριψοκινδυνεύσει. Αν υπάρχει κάποιος λόγος για το αντίθετο, αυτό είναι ο φόβος του αγνώστου που όταν δεν αντιμετωπιστεί μεγαθύνεται και αναγκάζει το άτομο να περιχαρακωθεί και να ταυτιστεί με ένα συγκεκριμένο τόπο.

Επομένως, ταυτίζει την ανάγκη για ασφάλεια με ένα ένστικτο που έχει μεγαθυνθεί και αντί να αντιμετωπιστεί, εγκλωβίζεται σε γνωστές καταστάσεις προκειμένου να μην κινδυνεύσει.

Ο Λεφέβρ παραδέχεται ως ταυτόχρονες ανάγκες τόσο την εξερεύνηση όσο και την ασφάλεια. Αναγνωρίζει ως παθολογία της

³² Σ. Ροζάνης, *Εκδοχές της πόλης*, εκδ. Εξάρχεια, Αθήνα 2013, σ. 25.

μεγαλούπολης ότι αποτελεί ένα δίκτυο προκαθορισμένων διαδρομών ως επί το πλείστον και δεν αφήνει περιθώρια στο χρήστη να είναι δημιουργικός ως προς την κατασκευή καταστάσεων και παιχνιδιού. Αυτό το αποδίδει στην παθητικότητα των ανθρώπων που έχουν το ρόλο του καταναλωτή παρά του δημιουργού.

Έτσι ο άνθρωπος πρέπει να ξαναβρεί την ικανότητα να παίζει, όσον αφορά τόσο στην ανάγνωση του χώρου και στη μετουσίωση από το άτομο γνώριμων καταστάσεων όσο και στην αποτύπωση της κοινωνίας στο χώρο της πόλης, δηλαδή την πόλη ως έργο Έχει νόημα το πώς προβάλλεται η κοινωνία στο έδαφος και το πώς κατοικεί το άτομο το δημόσιο χώρο, πώς αντιπροσωπεύεται και βρίσκει την ταυτότητά του σε αυτόν.

2.2 Το απρόβλεπτο και η περιπέτεια σε σχέση με την ανεπανάληπτη εμπειρία και την επαναληψιμότητα

Σύμφωνα με το Ζίμελ, «η “περιπέτεια” αποτελεί αναπόσπαστη κατηγορία της ζωής, μια “τρίτη στιγμή” μεταξύ του απρόοπτου, αλλά εξωτερικού από εμάς, γεγονότος και της κανονικής πορείας της ζωής».³³ Η ανεπανάληπτη εμπειρία νοηματοδοτεί τα γεγονότα, δίνοντάς τους την ένταση της στιγμής και αναζωογονεί το ενδιαφέρον με την ανάδυση του καινούργιου μέσα στο καθημερινό.

Ωστόσο, ο ίδιος επεκτείνει τη σκέψη του λέγοντας ότι «η περιπέτεια δεν περιορίζεται μόνο στη στιγμιαία απόσχιση από την κανονικότητα, αλλά αφορά κυρίως τον τρόπο με τον οποίο η κανονικότητα και η ολότητα της ζωής βιώνονται ως “περιπέτεια”».³⁴ Βέβαια, η έννοια του flaneur, όπως αναδείχθηκε μέσα από το έργο του Μπωντλαίρ και μετέπειτα από το Μπένγιαμιν, είναι

³³ Γκ. Ζίμελ, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σ. 34.

³⁴ Ό.π, σ. 35.

αναπόσπαστη από το βίωμα της στιγμιαίας ανακάλυψης που νοηματοδοτείται από την αίσθηση του φευγαλέου και του ανεπανάληπτου, αλλά αυτή είναι η μία όψη του θέματος.

Παρόλα αυτά, ο Ζίμελ μιλάει για υπέρβαση της καθημερινότητας, καθιστώντας τη ζωή μια συνεχή περιπέτεια και όχι μια εναλλαγή από συναρπαστικές στιγμές που συγκλονίζουν το άτομο. Είναι αναπόσπαστο στοιχείο της μεγαλούπολης ο εντατικός τρόπος ζωής, η ταχύτητα και η πληθώρα των υποχρεώσεων προκειμένου να λειτουργήσει σωστά όλο το πλέγμα των κοινωνικών, αλλά και επαγγελματικών σχέσεων. Προκειμένου ο σύγχρονος άνθρωπος να προστατευτεί από τα «ταχέως μεταβαλλόμενα και στενά συνωστιζόμενα αντιθετικά νευρικά ερεθίσματα», παύει να αντιδρά με το συναίσθημα και αντιδρά με τη λογική. Αυτό σημαίνει ότι «η διανοητικότητα προστατεύει την υποκειμενική ζωή από τη συνθλιπτική ένταση του τρόπου ζωής στη μεγαλούπολη».³⁵

Αυτό το φαινόμενο επηρεάζει όχι μόνο τον τρόπο αντίδρασης του ανθρώπου όταν εμποδίζει τις εντατικές καταστάσεις προκειμένου να επιβιώσει, αλλά και τον τρόπο που βιώνει το σύνολο της ζωής στη μεγαλούπολη προκειμένου να πλουτίσει την εμπειρία του. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, «μια ζωή αφιερωμένη στο κυνήγι της απόλαυσης μας κάνει μπλαζέ, επειδή διεγείρει τα νεύρα σε ύψιστο βαθμό αντίδρασής τους για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα που στο τέλος παύουν να αντιδρούν εντελώς».³⁶ Έτσι, οποιαδήποτε κατάσταση θα προκαλούσε έκπληξη και

³⁵ G. Simmel, *Πόλη και Ψυχή*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα, 1993, σ. 27.

³⁶ Ό.π, σ. 28.

Bruce Davidson, Subway, 1980

εντυπωσιασμό σε κάποιον που είναι συνηθισμένος σε μια πιο ήρεμη ζωή, παύει να συγκινεί τον άνθρωπο της μεγαλούπολης. «Δε σημαίνει ότι τα αντικείμενα δε γίνονται αντιληπτά, όπως στην περίπτωση του ανόητου ανθρώπου, αλλά μάλλον ότι το νόημα και οι διαφέρουσες αξίες των πραγμάτων [...] βιώνονται ως ανυπόστατα».³⁷ Καταλήγουμε σε αυτό που διέκρινε ο Μπένγιαμιν ως εφιάλτη της νεωτερικής πόλης: «το νέο είναι το διαρκώς ίδιο».

Για αποχρωματισμό των κοινωνικών σχέσεων μιλάει και ο Σένετ, αλλά σε διαφορετικό επίπεδο, με διαφορετική αιτία. Αναφέρεται στη δημόσια σφαίρα ως θέατρο όπου οι κοινωνικές συναναστροφές είναι μια παράσταση συναισθήματος ανάμεσα στους εμπλεκόμενους.

Καταρχάς, όπως έχει προαναφερθεί, θεωρεί απαραίτητο ότι για να υπάρξουν υγιείς κοινωνικές συναναστροφές πρέπει να διαχωριστεί ο ρόλος της δημόσιας σφαίρας από αυτόν της ιδιωτικής. Δηλαδή, δεν έχει σημασία το ποιόν του κάθε ανθρώπου και η υπόληψη της προσωπικής του ζωής, αλλά ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει στη δημόσια, απολαμβάνοντας την κοινωνικότητα μέσα στο εφήμερο και το προσωρινό που αντιπροσωπεύουν τη ζωή στη νεωτερική πόλη.

Ενώ σήμερα δίνουμε έμφαση στο να είμαστε ειλικρινείς και αυθεντικοί όταν συσχετιζόμαστε με οποιονδήποτε, στην πραγματικότητα ένα συναίσθημα μπορεί να είναι αυθεντικό μόνο την πρώτη φορά που θα παρασταθεί.

³⁷ Ό.π, σ. 29.

Κατά βάθος για να είναι εκφραστικό ένα συναίσθημα πρέπει να υπάρχει απόσταση μεταξύ αυτού και του προσώπου που το παριστάνει, ώστε ο δεύτερος να μην παρασύρεται και να μην εκφράζει αυτό που νιώθει, αλλά να εμπνέει στους άλλους αυτό το συναίσθημα. Επομένως, πρέπει να καταλήξουμε στο ποιες κοινωνικές συμβάσεις μπορούν να είναι επαναλήψιμες και μόνο τότε θα μπορούν να είναι εκφραστικές και κατ' επέκταση να είναι ζωντανές και οι κοινωνικές σχέσεις που σχηματίζουμε στη δημόσια σφαίρα.

Τελικά, η επαναληψιμότητα είναι αυτή που οδηγεί στη σχηματοποίηση της συμπεριφοράς στο δημόσιο χώρο, η οποία όμως δεν αποτελεί προσποίηση, αλλά παράσταση αυτού που πραγματικά είναι κάποιος ως δημόσιο πρόσωπο.

Επομένως, το ενδιαφέρον που προκύπτει μέσα από το καινούργιο στη νεωτερική πόλη έχει δυο διαφορετικές όψεις. Η μια είναι το νέο και το συνταρακτικό γεγονός που προκύπτει αναπάντεχα και νοηματοδοτεί τη συμβατική ζωή, αλλά η συνεχόμενη έκθεση σε απρόβλεπτες καταστάσεις τελικά μας κάνει πιο απαθείς προκειμένου να προστατευτούμε από τον κίνδυνο της σύνθλιψης του ψυχικού βίου λόγω της εντατικοποίησης. Η άλλη όψη είναι η μετουσίωση και η επαναξιολόγηση γνώριμων καταστάσεων που αποκτούν νέο ενδιαφέρον και δημιουργούν νέες εμπειρίες έτσι ώστε διαρρηγνύουν τη ρουτίνα, ενώ προκύπτουν μέσα από αυτή.

2.3 Μετουσίωση του καθημερινού και γνώριμου- Η σημασία της καθημερινότητας και του ρυθμού

Την έννοια της επανάληψης εντοπίζει ο Λεφέβρ στην καθημερινότητα. Παρότι υποτιμάται η σημασία της, εκεί είναι που συμπυκνώνεται η ταυτότητα της κοινωνίας και όχι μόνο στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Όπως το έχει διατυπώσει και ο Ραούλ Βανεγκέμ, «η απαίτηση για ζωηρότερο φως πηγάζει πάντοτε από την καθημερινή ζωή, από την αναγκαιότητα που νιώθει ο καθένας να εναρμονίσει το ρυθμό του- ρυθμό πεζοπόρου- με την πορεία του κόσμου. Υπάρχουν περισσότερες αλήθειες στο εικοσιτετράωρο της ζωής ενός ανθρώπου απ' ό,τι σε όλες τις φιλοσοφίες».³⁸

Αν έχει χάσει το ενδιαφέρον της η καθημερινή ζωή στη νεωτερική πόλη, είναι λόγω του κατακερματισμού της εργασίας και της κυριαρχίας της τεχνικότητας και της πεζότητας που έχουν

³⁸ R. Vaneigem, *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής*, εκδ. Άκμων, σ. 16.

αντικαταστήσει την ποίηση και τη δημιουργικότητα. Η προνεωτερική κοινωνία, στηριζόμενη στη λειτουργία της ως σύνολο και ενιαία κοινότητα χαρακτηριζόταν από ένα ρυθμό στις μικρές λεπτομέρειες και τα καθημερινά αντικείμενα. Η διαφοροποίηση προέκυπτε ανάλογα με τον τόπο και τα κοινωνικά στρώματα.

Σήμερα, η ενότητα μορφής, λειτουργίας και δομής έχει χαθεί και παρατηρείται μια «νοσταλγία του ρυθμού, απουσία του και επίμονη αναζήτησή του». Πριν καθιερωθεί η μαζική παραγωγή και η εξομοίωση των χρηστικών αντικειμένων, η καθημερινότητα είχε τη δική της ταυτότητα, που πέρα από την ποικιλία των αντικειμένων καθαυτών αντανάκλούσε και τη συνθετότητα των κοινωνικών διαδικασιών σε ευρύτερο επίπεδο, καθώς και στον τρόπο που κάθε οικογένεια και κοινωνική ομάδα διαχειριζόταν τα προβλήματά της, που πολλές φορές υπαγορεύονταν από την έλλειψη και τη σπάνη και επινοούνταν συλλογικές δράσεις για την επίλυσή τους. Ο ίδιος ο Λεφέβρ θεωρεί ότι είναι ένας «οδηγός για να γνωρίσουμε την κοινωνία, τοποθετώντας το καθημερινό μέσα στο καθολικό: το κράτος, την τεχνική και την τεχνικότητα, την κουλτούρα, την αποσύνθεσή της».³⁹

³⁹ H. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, Κέδρος, Αθήνα 1970, σ. 50.

Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων και η αλληλεξάρτηση στην καθημερινότητα- «Η άνεση απομονώνει»

Το καθημερινό τελικά είναι «ο τόπος συγκέντρωσης της επανάληψης», που έχει τη δική του χρονότητα. «Η εικόνα, η φαντασία, το φανταστικό φαίνονται να βυθίζονται στη χρονική ροή και να την προεκτείνουν. Και όμως, η ουσία του φανταστικού ίσως τοποθετείται στην ανάκληση, στην απόσταση του παρελθόντος, δηλαδή σε μια επανάληψη. Εικόνα, μνήμη, γνώση ξαναβρίσκουν μια ενότητα που είχε σπάσει».⁴⁰

Μέσα από το δίπτυχο της καθημερινότητας, που ταλαντεύεται ανάμεσα στην «μιζέρια της καθημερινής ζωής, τα ανιαρά, βαρετά καθήκοντα, τις ταπεινώσεις, τις έγνοιες για τα αναγκαία [...], αλλά και ένα είδος ενδόμυχης γνώσης των πραγμάτων πέρα από τη σφαίρα του υλικού, όπως η επιθυμία, η ζωντάνια, ο αυθορμητισμός, η επιβίωση της φτώχειας και τα ατέλειωτα “θέλω”, η επανάληψη, οι καταπιεσμένες επιθυμίες, η τσιγγουνιά και η φιλαργυρία και από την άλλη πλευρά τη δύναμη της καθημερινής ζωής, τη συνέχειά της, τη μονιμότητα της ζωής που ριζώνει στο χρώμα, το απρόβλεπτο, τη σύμπτωση της ανάγκης με την ικανοποίηση, και σπανιότερα με την ευχαρίστηση, την ικανότητα δημιουργίας με όρους καθημερινής ζωής, την αναπαραγωγή ουσιαστικών σχέσεων, τον αγώνα ανάμεσα σε αυτά που υιοθετούνται και αυτά που δεν υιοθετούνται»⁴¹ προκύπτει η ανάγκη και η επιθυμία για ρήξη του καθημερινού μέσα από τη γιορτή. Ο ελεύθερος χρόνος είναι που διαρρηγνύει προσωρινά το καθημερινό

⁴⁰ Ό.π., σ. 36.

⁴¹ Ρ. Λυκογιάννη, *Η καθημερινή ζωή στο έργο του Ανρί Λεφέβρ*, στο Ντ. Βαΐου.& Κ. Χατζημιχάλης, *Ο χώρος στην αριστερή σκέψη*, εκδ Νήσος, Αθήνα 2012, σ. 277.

και δίνει τη δυνατότητα για άσκηση δραστηριοτήτων που σκοπό έχουν την απόλαυση των ίδιων.

Επομένως, υπάρχει ως δίπολο το καθημερινό με το νεωτερικό. Από τη μια «το ταπεινό και στέρεο, αυτό που είναι αυτονόητο, τα μέρη και τα κομμάτια που αλληλουχούνται σε μια χρήση του χρόνου χωρίς να εξετάζεται το πώς αρθρώνονται αυτά τα μέρη». Από την άλλη, η νεωτερικότητα, «αυτό που έχει το σημάδι του καινούργιου και της καινοτομίας, τη στιλπνότητα, το παράδοξο, που σημαδεύεται από την τεχνικότητα και την κοσμικότητα. Είναι το (φαινομενικά) τολμηρό, το εφήμερο, η περιπέτεια».⁴²

Δεν πρέπει να παρερμηνεύουμε το καθημερινό και να θεωρούμε ότι είναι «το εγκαταλελειμμένο, το αποστερημένο, ο κοινός τόπος των ειδικευμένων δραστηριοτήτων, ο ουδέτερος τόπος», Διότι ακριβώς η καθημερινή ζωή είναι «τόπος ισορροπίας και τόπος όπου εκδηλώνονται οι απειλητικές ανισορροπίες».⁴³

⁴² H. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, Κέδρος, Αθήνα 1970, σ. 45.

⁴³ Ό.π, σ. 90.

2.4 Κοσμοπολιτισμός

Η αναζήτηση της περιπέτειας σχετίζεται άμεσα με την έννοια του κοσμοπολιτισμού. Ο Σένετ ερμηνεύει αυτό το ζήτημα ταξικά, επαναπροσδιορίζοντας το σε ποιους απευθύνεται τελικά το «δικαίωμα στην πόλη» του Λεφέβρ. Όπως εξηγεί ο πρώτος, το θέμα του κοσμοπολιτισμού ή της εντοπιότητας έχει να κάνει με το βίωμα διαφορετικών καταστάσεων σε διαφορετικές περιοχές της πόλης. Ορίζει τον κοσμοπολιτισμό ως «την ικανότητα να νιώθεις άνετα σε περιβάλλον που δεν είναι οικείο».⁴⁴ Για να πραγματοποιηθεί αυτό πρέπει κάποιος να έχει συμφέροντα σε διαφορετικά σημεία της πόλης και τον αντίστοιχο ελεύθερο χρόνο ώστε να απολαμβάνει την κοινωνικότητα στη συναναστροφή με αγνώστους. Έτσι, η έννοια του κοσμοπολιτισμού ταυτίστηκε με την αστική τάξη, ενώ η εντοπιότητα με τα κατώτερα στρώματα, που αναγκαστικά λόγω των εξαντλητικών ωραρίων εργασίας δεν έχουν ελεύθερο χρόνο και ο χώρος εργασίας βρίσκεται στην ίδια ζώνη με την κατοικία ή τουλάχιστον πολύ κοντά.

⁴⁴ R. Sennett, *Η Τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 32.

Επειδή ακριβώς η περιπλάνηση απαιτεί ελεύθερο χρόνο, αρχικά υιοθετήθηκε από την αστική τάξη την οποία μιμήθηκαν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο ερμηνεύθηκε από την εργατική τάξη ως καταναλωτισμός και συνήθεια των αργόσχολων.

Επίσης, ο κοσμοπολιτισμός εμπεριέχει το νόημα της περιπλάνησης και της ριψοκινδύνευσης. Κατά τη διάρκεια του μεταναστευτικού κύματος στην αρχή του 19ου αιώνα προς τις μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, ο ξένος ήταν ακόμα διακριτός και δεν ήταν βέβαιο ότι εντασσόταν πάντα στην ντόπια κοινωνία. Έτσι, όταν αδυνατούσε κάποιος να ενταχθεί στην πόλη και να συναναστραφεί με ξένους χωρίς να έχει κάποια συγκεκριμένα κριτήρια αναγνώρισης, απομονωνόταν σχηματίζοντας κοινότητες στηριγμένες στην εντοπιότητα συνήθως. Με αυτό τον τρόπο, ο Σένετ υποστηρίζει ότι ο κοσμοπολιτισμός σχετίζεται με την ικανότητα κάποιου να αντεπεξέρχεται σε άγνωστο περιβάλλον και να συμπεριφέρεται σε αυτό σαν να ήταν γνώριμο.

Αυτό έχει διατυπωθεί σαφέστερα και από το Ζίμελ, όσον αφορά τη σχέση του ξένου με τον τόπο και το πώς κατοικεί την πόλη και τη δημόσια σφαίρα έστω και προσωρινά ως μεταβατικό στάδιο. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στη νομαδικότητα ως «προσωρινή οικειότητα» μεταξύ ατόμων «πρόσκαιρα αποκομμένων από το κανονικό τους περιβάλλον». «Αν η περιπλάνηση, θεωρούμενη ως κατάσταση αποσύνδεσης από κάθε δεδομένο σημείο στο χώρο, είναι το εννοιολογικό αντίθετο της προσκόλλησης σε οποιοδήποτε σημείο, τότε η κοινωνιολογική μορφή του Ξένου, παρουσιάζει, κατά κάποιο τρόπο, τη σύνδεση αυτών των δυο ιδιοτήτων... άλλη μια

ένδειξη του ότι οι χωρικές σχέσεις δεν είναι μόνο προϋποθέσεις που καθορίζουν τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, αλλά και συμβολίζουν αυτές τις σχέσεις».⁴⁵

⁴⁵ Ντ. Φρίσμπυ, Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας, εκδ. Νησίδες, Αθήνα 2009, σ. 22.

Τρίτο κεφάλαιο

Συσχετισμός ατομικής- συλλογικής εμπειρίας

3.1 Η υποκειμενική θέαση στην ανάγνωση της πόλης

Είναι σαφές ότι η πόλη δεν είναι απλά μια χωρική έκφραση, αλλά εξαρτάται και από το άτομο το πώς αυτή βιώνεται. Η ανάμνηση και οι προσωπικές εμπειρίες επιδρούν καταλυτικά τόσο στην αντίληψη του χώρου όσο και στην κοινωνική ζωή της πόλης.

Με το ρόλο της ανάμνησης ειδικά έχει ασχοληθεί ο Μπένγιαμιν. Ο πλάνης από τη φύση του έχει ως έργο να επανενώνει τα θραύσματα της μητρόπολης και να βιώνει την αίσθηση των τόπων ως πεπερασμένη στις προσωπικές εμπειρίες και τα αισθήματα. Ενώ ο Ζίμελ δίνει έμφαση στο διανοουμενίστικο χαρακτήρα που αναγκαστικά προσδίδουμε στη ζωή της πόλης προκειμένου να προφυλαχθούμε, ο Μπένγιαμιν δίνει προτεραιότητα στις ασύνειδες και ονειρικές διαδικασίες, δηλαδή τη φαντασία, την επιθυμία και το όνειρο και στο συσχετισμό τους με το αστικό περιβάλλον.

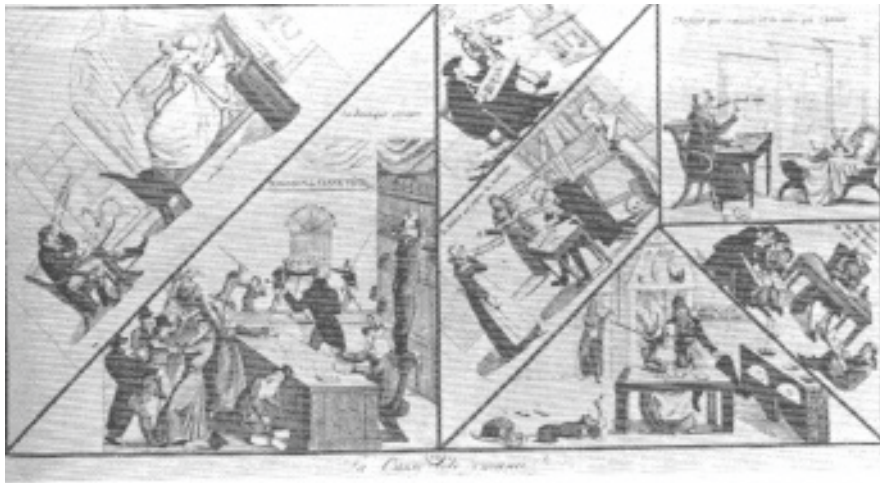
Η εικόνα της πόλης δεν είναι ενιαία ούτε προορίζεται για να βιωθεί από οποιονδήποτε με τον ίδιο τρόπο. Αυτό προϋποθέτει την

υποκειμενική θέαση και την ικανότητα να αναγνωρίζει κανείς αξίες του χώρου πέρα από το αισθητό και το προδιαγεγραμμένο. Ο πλάνης γίνεται ο ίδιος δημιουργός με το «ξεκλείδωμα των κρυμμένων, ασαφών εννοιών, υπονομεύοντας- κλονίζοντας τους ληφθέντες απολογισμούς, τοποθετώντας νέες απεικονίσεις και τμήματα σε ένα νέο συνδυασμό, έτσι ώστε να αποκαλυφθεί η έννοια τους».⁴⁶

Βασισμένος στον Προυστ, ο Μπένγιαμιν διερεύνησε πώς λειτουργεί η μνήμη και πώς η ανάμνηση στην ανάγνωση των τόπων και πώς αντιλαμβάνεται το άτομο κάτι διαφορετικό από το προφανές, ακόμα και αν χρειάζεται να ανασύρει εικόνες του παρελθόντος από το υποσυνείδητο. Είναι απαραίτητο να λειτουργεί κανείς με βάση όχι μόνο τη λογική και τη συγκεκριμένη ανάμνηση γεγονότων, αλλά και με τη φαντασία. Σύμφωνα με το Μπένγιαμιν «σε μια κατάσταση διατάραξης, το παρελθόν μπορούσε να αναζωπυρωθεί από ένα τρέχον συμβάν, έτσι ώστε να ενώνονται το παρελθόν με το παρόν. Αυτό δεν ήταν δυνατό όπου η αντίληψη ήταν επικεντρωμένη, γιατί το πλαίσιο προσοχής του μυαλού απομάκρυνε την ανάμνηση μη εθελοντικών σκέψεων. Οι αστικές κουλτούρες δε μπορούν να συλληφθούν από καθαρά νοητικές ή διανοητικές διαδικασίες».⁴⁷

⁴⁶ M. Savage & A. Warde, *Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993, σ. 245.

⁴⁷ Ό.π, σ. 251.

Άνω: Κινεζικό παζλ ή: Η πιο πρόσφατη μανία, 19^{ος} αι.- Το μοντάζ ως κατασκευαστική αρχή- Οι εικόνες δε διατάσσονται τυχαία, αλλά με βάση μια κεντρική ιδέα που υποβάλλεται υποσυνείδητα στο θεατή

Κάτω: Στο Μονόδρομο (Einbahnstraße) εκφράζονται οι απόψεις του Μπένγιαμιν για το ρόλο του θαύσματος στο βίωμα της πόλης

Κυρίαρχο ρόλο στην ανάγνωση της πόλης από το άτομο παίζει τελικά το φαντασιακό. Η ιστορία της πόλης δεν είναι εμφανής στο σύγχρονο αστικό ιστό στο σύνολό της, παρόλα αυτά «όπως η αρχαιολογική σκαπάνη βυθίζεται σε επάλληλες στρώσεις των καιρών φέρνοντας σε άμεση συσχέτιση χωρική ό,τι στο χρόνο υπήρξε χωρισμένο, έτσι και η ανάμνηση που ανασκάπτει νοερά την πόλη βρίσκει σχετισμένες στη χωρική τους συνύπαρξη διαφορετικές εποχές».⁴⁸

Επομένως, η συνείδηση είναι ικανή να δώσει «στην εικόνα τη δύναμη να εκπροσωπεί κάτι άλλο από αυτό που δείχνει», έτσι ώστε η πόλη είναι μια διαμεσολάβηση ανάμεσα στην ατομική εμπειρία και τον πολιτισμικό συμβολισμό.

Για κοινωνική κατασκευή του χώρου μιλάει και ο Λεφέβρ προτείνοντας μια τριμερή διαλεκτική μεταξύ των στοιχείων του χώρου και με αυτό τον τρόπο δίνει έμφαση στο βίωμα του χώρου και όχι απλά στο σχεδιασμό του μέσω στρατηγικής. Αναγνωρίζει ότι δίνονται έννοιες στους τόπους μέσα από κοινωνικές και πολιτισμικές διαδικασίες και έτσι υπάρχει μια ρευστότητα στην αστική έννοια μέσα από τη δυνατότητα επαναξιολόγησης. Παρότι ο Λεφέβρ δε συσχετίζει άμεσα το άτομο με το χώρο, διαπιστώνει ότι οι εμπειρίες των ανθρώπων από αυτούς εναλλάσσονται και υπάρχει μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε τρία στοιχεία:

⁴⁸Σ. Σταυρίδης, *Εικόνα και εμπειρία της πόλης στον Βάλτερ Μπένγιαμιν* στο Β. Μπένγιαμιν, *Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007, σ. 253.

1. Τις χωρικές πρακτικές και τον υλικό χώρο, δηλαδή την πραγματικότητα της πόλης και τις συνηθισμένες χωρικές συμπεριφορές
2. Τις αναπαραστάσεις του χώρου, δηλαδή τις αντιλήψεις του χώρου που συγκροτούν τις ιδέες μας για το τι είναι δυνατόν, ειδικά τα σημεία, τις σημασίες και τους κώδικες, δηλαδή τι είναι χώρος όπως διατυπώνονται από του ειδικούς, αρχιτέκτονες και πολεοδόμους
3. Τους χώρους της αναπαράστασης και το λόγο για το χώρο (ο χώρος όπως θα μπορούσε να είναι , ο βιωμένος χώρος) συμπεριλαμβανομένων και διαφόρων απόψεων από τους κατοίκους και τους χρήστες του χώρου ή προτάσεις για νέες σημασίες.⁴⁹

Ο Λεφέβρ δεν επεκτείνεται περαιτέρω στη συσχέτιση του ατόμου με το χώρο , αλλά περισσότερο σε ό,τι αφορά την τρέχουσα κοινωνική κατασκευή του χωρικού στο επίπεδο της κοινωνικής φαντασίας (συλλογικές μυθολογίες, προϋποθέσεις), αυτό που ονομάζει «κοινωνική χωρικοποίηση» με σκοπό να συσχετιστεί με το πώς αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι το χώρο στην καθημερινότητα.

Στο θέμα τη ατομικότητας εντοπίζει ο Σένετ κάποιου είδους παθολογία στην κοινωνική ζωή του δημόσιου χώρου και υποστηρίζει ότι η σύγχυση ανάμεσα στην ιδιωτική και δημόσια ζωή δημιουργεί προβλήματα στο πώς αντιλαμβάνεται το άτομο το δημόσιο χώρο και το συλλογικό βίο. Ο σύγχρονος άνθρωπος θέτει ως μέτρο της κοινωνικής ζωής το εγώ και τη δημιουργία σχέσεων οικειότητας και εγγύτητας αντί να λειτουργεί στον απρόσωπο δημόσιο χώρο και να δέχεται επιδράσεις από το άλλο στο πλαίσιο της ετερότητας και

⁴⁹ Ντ. Βαΐου & Κ. Χατζημιχάλης, *Ο χώρος στην αριστερή σκέψη*, εκδ Νήσος, Αθήνα 2012, σ. 86.

συγχέει τη δημόσια δράση με την ιδιωτική ζωή. Αυτό οδηγεί στο φαινόμενο του ναρκισσισμού.

«Η εξάλειψη της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στο εγώ και στον άλλο σημαίνει ότι τίποτα νέο τίποτα «άλλο» δεν υπεισέρχεται στο εγώ». ⁵⁰ Έμφαση δίνεται στα κίνητρα των άλλων και όχι στις πράξεις τους, λόγω της εισβολής της ιδιωτικής σφαίρας στη δημόσια. Έτσι, «αφού οι άλλοι γίνονται αντιληπτοί με βάση φανταστικά κίνητρα, οι πραγματικές σχέσεις του καθενός μαζί τους γίνονται απαθείς και άχρωμες». ⁵¹ Το ίδιο ισχύει και για το δημόσιο χώρο ο οποίος φαίνεται κενός νοήματος όταν αποχρωματίζονται οι κοινωνικές σχέσεις και οι κοινές δραστηριότητες σε αυτόν. Γι αυτό, σύμφωνα με το Σένετ, ο ναρκισσισμός είναι «η κουλτούρα που στερείται την πίστη στο δημόσιο και κυριαρχείται από ένα αίσθημα οικειότητας ως μέτρο του νοήματος της πραγματικότητας». ⁵²

⁵⁰ R. Sennett, *Η Τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 409.

⁵¹ Ό.π, σ. 410.

⁵² Ό.π, σ. 411.

3.2 Βιωματική σύνδεση με το χώρο και οικειοποίησή του (Ορθολογισμός/ Τεχνικότητα και κοινωνική φαντασία)

Ας δούμε πιο αναλυτικά τη βιωματική σύνδεση του ατόμου με το χώρο, πέρα από το πώς συσχετίζονται τα μέλη μια κοινωνίας μεταξύ τους.

Ο Λεφέβρ καταλογίζει στην εμπορευματοποίηση του δημόσιου και κοινωνικού χώρου το γεγονός ότι δεν επιτρέπουν στις κοινωνικές ομάδες να είναι ταυτόχρονα και δημιουργοί του χώρου και όχι μόνο χρήστες ή καταναλωτές.

Όπως δηλώνει στην «Καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο», η κοινωνία «βλέπει τον εαυτό της σαν τεχνικό αντικείμενο. Τείνει να εξαλείψει τις διαμεσολαβήσεις που αποτελούσαν τη συνθετότητα της κοινωνικής ζωής, που ένωναν την υλική παραγωγή με ιδεολογίες, με αξίες, με σύνολα σημείων και σημασιοδότηση, συχνά ανταγωνιστικά, αλλά και που κινούσαν την κοινωνική ζωή.⁵³ Αυτό

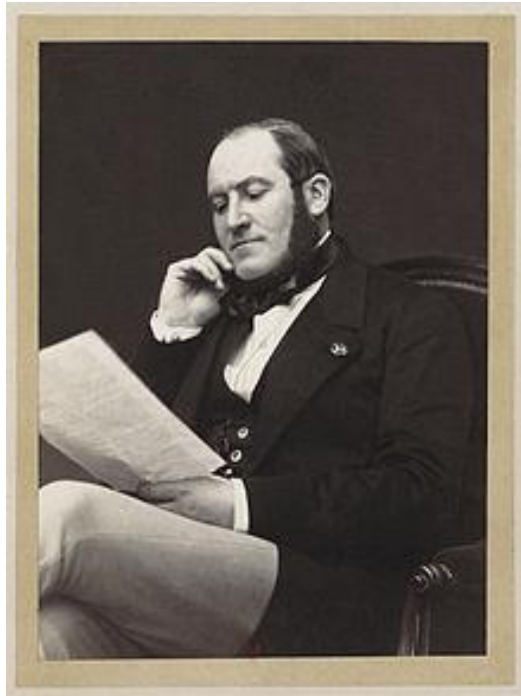
⁵³ Η. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Κέδρος, 1970, σ. 79.

που ονομάζει «γραφειοκρατική κοινωνία της κατευθυνόμενης κατανάλωσης» έχει αντικαταστήσει τις κοινωνικές διαδικασίες με μια ορθολογική οργάνωση της κοινωνίας στο όνομα της επιστημονικότητας, που τελικά καταλήγει να εξαλείφει τις διαδικασίες συμμετοχής και δημιουργικότητας και να τις αντικαθιστά με «κατανάλωση θεάματος και θέαμα της κατανάλωσης»

Ο αντίκτυπος στο χώρο της πόλης είναι σαφής και άμεσος. «Όλη η διακριτή (εμφανής) πραγματικότητα της πόλης εξαφανίστηκε: δρόμοι, πλατείες, μνημεία, τόποι συνάντησης».⁵⁴ Από την παραγωγή πραγμάτων μέσα στο χώρο, έτσι που ο χώρος, έμμεσα προϊόν συγκροτούνταν σαν συλλογή, άθροισμα ή σύνολο αντικειμένων) περνάμε στην άμεση παραγωγή του καθαυτού χώρου. Παύει να αποτελεί την κύρια λειτουργία της πόλης η παραγωγή και η αναπαραγωγή ανθρώπινων υπάρξεων και κοινωνικών σχέσεων και κυριαρχεί η παραγωγή προϊόντων.

Ο μετασχηματισμός στην παραγωγή χώρου έχει ως αφετηρία τις μεγάλης κλίμακας αστικές αναπλάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Παρίσι της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, όταν αυτοκράτορας είχε αυτοανακηρυχθεί πραξικοπηματικά ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης. Επικεφαλής των δημοσίων έργων τέθηκε ο βαρόνος Ζορζ Εζέν Οσμάν (Georges- Eugène Haussmann), του οποίου τα σχέδια και οι επεμβάσεις μετασχημάτισαν οριστικά την πόλη του Παρισιού σε μια απόπειρα εξυγίανσης του αστικού χώρου.

⁵⁴ H. Lefebvre, *Δικαίωμα στην πόλη*, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα 2007, σ. 42.

Άνω: Georges- Eugène Haussmann

Κάτω: Ανθυγιεινά σοκάκια

Marville, Παρίσι, 1850

Τα στενά δρομάκια και οι ανθυγιεινές συνοικίες, που ουσιαστικά φιλοξενούσαν την κοινωνική ζωή των ανθρώπων στην καθημερινότητά τους, αντικαταστάθηκαν από φαρδιές και ευθείες λεωφόρους. Σκοπός ήταν τόσο η εξασφάλιση της υγιεινής όσο και η καταστολή των επαναστατικών κινημάτων που μαίνονταν στο πλαίσιο της Παρισινής Κομμούνας, πράγμα που επιτεύχθηκε με τη διευκόλυνση της οπτικής και της διέλευσης των στρατευμάτων. Όπως είχε ειπωθεί χαρακτηριστικά, «οι σφαίρες δεν ξέρουν να στρίβουν με την πρώτη δεξιά».

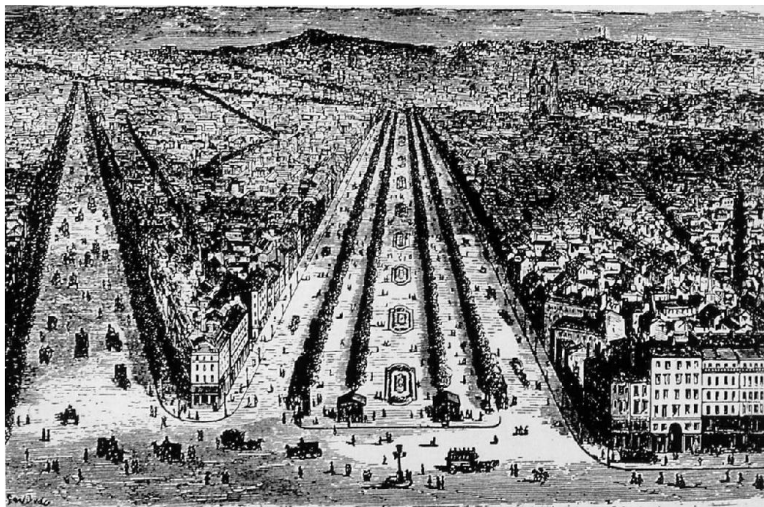
Κατεδάφιση συνοικίας του Παρισιού προς ανάπλαση

Αυτή η επέμβαση είχε επιπτώσεις όχι μόνο χωρικά, δηλαδή όσον αφορά τα γεωγραφικά όρια της πόλης και των περιοχών της, αλλά τροποποίησε την έννοια του δημόσιου και του ιδιωτικού, τη σχέση μεταξύ τους, καθώς και τις δραστηριότητες που αυτοί περιέκλειαν. Με την αυστηρή μορφή του αστικού ιστού όπως καθορίστηκε από τους κανονισμούς και τις σχέσεις ιδιοκτησίας, ορίστηκε «ένα άκαμπτο σύνορο ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο, η «παράταξη» ή αλλιώς «οικοδομήσιμο μέτωπο», που υποκαθιστά τη σύνθετη περιπτώσιολογία των αμοιβαίων σχέσεων, η οποία χαρακτήριζε την αρχαία παράδοση».⁵⁵ Έτσι, μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού καθορίζεται μια διαχωριστική γραμμή, που καταργεί την αλληλεπίδρασή τους. Παρά το γεγονός ότι ο δημόσιος δρόμος κατάγεται από τον μεσαιωνικό στον οποίο αποτελούσε δοχείο πολλών κοινωνικών διαδικασιών, πλέον αποκτά το χαρακτήρα του απλού χώρου διέλευσης του πλήθους, με την κυκλοφορία και τη διαρρύθμιση της πόλης να αποκτούν κυρίαρχη σημασία. Το πρόσχημα της φθοράς και της άθλιας όψης των παλιών σημείων της πόλης έδωσε πάτημα ώστε να συμμορφωθεί ο αστικός ιστός σε ένα συμμετρικό σχέδιο και να σχηματιστούν οι αστικές και οικιστικές ρυθμίσεις. Τελικά, το αποτέλεσμα ήταν να εξαφανιστούν τα σκηνικά του παρελθόντος, καθώς και η οργανικότητα με την οποία τα ιστορικά κτίρια συνδιαλέγονταν με το βιωμένο χώρο και τελικά να αξιοποιηθούν μόνο οι δομές της πόλης και η ιεράρχησή της ώστε να μπορούν να αποφέρουν κέρδος.

⁵⁵ L. Benevolo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2010, σ. 276.

Boulevard Haussmann

Άνω: Λεωφόρος Haussmann

Κάτω: Λεωφόρος Richard Lenoir (S. Giedion)

Rue de Rivoli, 19^{ος} αι.

Σύμφωνα με τον Λεφέβρ, η πόλη κανονικά λειτουργεί ως «ενδιάμεσο επίπεδο, μια κοινωνική δομή που διαμεσολαβεί ανάμεσα στη βάση (οργάνωση και καταμερισμός της εργασίας) και τα επικοινωνήματα (θεσμούς και ιδεολογίες, λειτουργίες και συστήματα «αξιών» αλλά και έργα τέχνης και σκέψης) μέσα από διαρθρωμένες- διαρθρώνουσες σχέσεις παραγωγής και ιδιοκτησίας».⁵⁶ Αυτό σημαίνει ότι κάθε κοινωνία χρησιμοποιεί το χώρο για να αντιπροσωπεύσει τον τρόπο που λειτουργεί, που συσχετίζονται τα μέλη της και οι κοινωνικές ομάδες, ανάλογα με τη θέση και το ρόλο που έχει καθεμία. Έτσι, εκφράζονται μέσω της προσοικειώσης του δημόσιου χώρου και της διάπλάσής του, ώστε να καλύπτει όχι μόνο τις ανάγκες διαβίωσης και λειτουργικότητας, αλλά και τις ανάγκες αλληλεπίδρασης και κοινωνικότητας. Αυτό διαφοροποιείται σήμερα με την κυριαρχία του ατομικισμού εις βάρος των συλλογικών διεκδικήσεων που σχηματοποιούν χωρικά την πόλη.

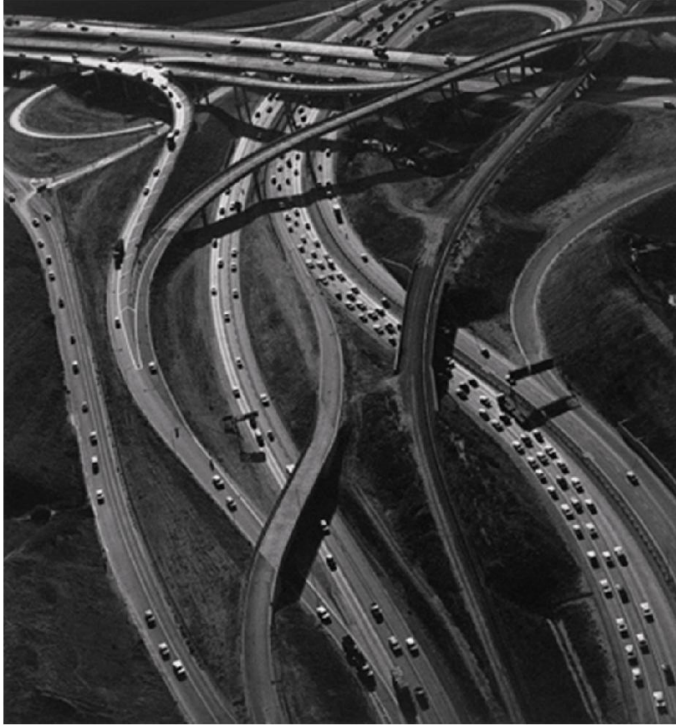
Πλέον η βιομηχανική κοινωνία δεν παράγει ζωή της πόλης, αλλά παράγει για να παράγει. Ωστόσο, η παραγωγή έχει περισσότερες σημασίες. Αναφέρεται στην δημιουργία έργων (μαζί με τον κοινωνικό χώρο και χρόνο), δηλαδή την πνευματική παραγωγή, στην κατασκευή πραγμάτων, δηλαδή την υλική παραγωγή και γενικά την αναπαραγωγή των μέσων, των εργαλείων και της τεχνικής όπως και των κοινωνικών σχέσεων.

⁵⁶ H. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, Κέδρος, Αθήνα 1970, σ. 109.

Μέσα από το μύθο της ανάπτυξης, καταξιώνεται οτιδήποτε καινούργιο εις βάρος της ιστορίας και της ιστορικότητας. Δίνεται προτεραιότητα στο χώρο έναντι του χρόνου και εξαφανίζεται το ιστορικό γίνεσθαι σαν διαδικασία. Η τεχνική μετατρέπεται σε αυτόνομο παράγοντα, αποκλείοντας τη φθορά προς όφελος της διαρκώς ανανεούμενης στιγμής και η επιβολή της έννοιας της στρατηγικής προσδίδει ένα μηχανιστικό χαρακτήρα σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας. Παρόλα αυτά, στη συλλογική μνήμη συνυπάρχουν θραύσματα της ιστορίας των οποίων ελάχιστα ίχνη είναι ορατά στο υπάρχοντα αστικό ιστό.

Ο Μπένγιαμιν κάνει λόγο για «αύρα» μιας πόλης και υποστηρίζει τη μοναδικότητα της καθεμιάς. «Οι πόλεις έχουν μια χωρική, αλλά όχι χρονική ευκρίνεια ως προϊόντα αιώνων οικοδόμησης και αποικοδόμησης».⁵⁷ Οι πόλεις επιβιώνουν μέσα από την πάροδο του χρόνου, παρότι διέρχονται από φάσεις επαναπροσδιορισμού, επέκτασης, αλλά και αποσύνθεσης, ακόμα και καταστροφής, με αποτέλεσμα να προστίθενται στρώσεις του υλικού πολιτισμού στον ίδιο χώρο, ενώ οι πληθυσμοί που επανδρώνουν την εκάστοτε κοινωνία δεν έχουν καμία σχέση με τους προγενέστερους, παρά μόνο στο όνομα. Αυτό συμβαίνει με τις περισσότερες από τις Ευρωπαϊκές ιστορικές πόλεις, στις οποίες είναι εμφανή τα μνημεία του πολιτισμού από διαφορετικές περιόδους, ωστόσο είναι διαχωρισμένα χρονικά και δημιουργούν στο σύνολό τους μια ατμόσφαιρα που χαρακτηρίζει την εμπειρία που αποκομίζει κανείς βιώνοντας το χώρο.

⁵⁷ M. Savage & A. Warde, *Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993, σ. 252.

Ansel Adams, L.A. Freeway, 1967

3.3 Διαχωρισμός τέχνης και καθημερινότητας

Δυστυχώς, ο λόγος για τον οποίο δεν ανταποκρίνονται στην σύγχρονη πραγματικότητα είναι το γεγονός ότι στέκουν αποκομμένα από την καθημερινότητα και προσφέρονται μόνο ως αντικείμενο προς κατανάλωση. Τα ίχνη της ιστορίας αντιπροσωπεύουν την αποτύπωση του τρόπου ζωής καθώς και της μορφής που επέλεγε η κοινωνία για να προβληθούν οι αξιοσημείωτες στιγμές της.

Σήμερα, η τέχνη είναι διαχωρισμένη από την καθημερινότητα και απομονώνεται σε συγκεκριμένους χώρους, λαμβάνοντας τη μορφή μιας εξειδικευμένης δραστηριότητας που μπορεί κανείς να απολαύσει στον ελεύθερο χρόνο του κατά βούληση. Η τέχνη μπορεί να εκφράζεται είτε με τη μορφή των μεγάλων έργων που αποτυπώνονται στην ιστορία και αντιπροσωπεύουν μια πόλη, είτε με τη μορφή των καθημερινών αντικειμένων και των προϊόντων της χειροτεχνίας και της χειρωνακτικής εργασίας. Ως αποτέλεσμα, σήμερα απουσιάζει τελείως από την πόλη και το δομημένο περιβάλλον. Με αυτό τον τρόπο, η δημιουργία και η προσοικείωση

του χώρου αντικαθίσταται από την κατανάλωσή του και θεαματικοποίηση.

Πρωταρχική αιτία για το διαχωρισμό της καθημερινότητας από την παραγωγή έργου αποτέλεσε ο διαχωρισμός του χώρου εργασίας από την κατοικία και η διάσπαση των αντίστοιχων δραστηριοτήτων μετά τη βιομηχανική επανάσταση. Με αυτό τον τρόπο, απαξιώνεται η λειτουργία της πόλης ως πολιτιστικής οντότητας και διογκώνονται οι οικονομικές λειτουργίες, με αποτέλεσμα να μεταμορφώνεται η πόλη από τόπος για να ζήσει κανείς σε τόπο αποκλειστικά για να εργαστεί.

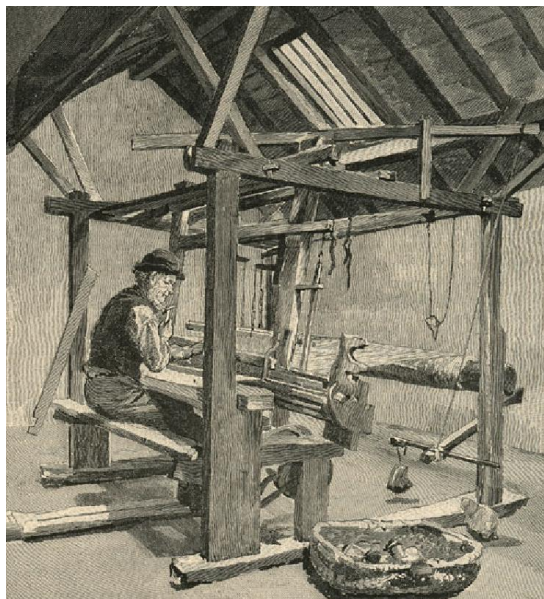

Έχει θεωρηθεί ως πρότυπο πόλης από πολλούς θεωρητικούς η μεσαιωνική πόλη γι αυτόν ακριβώς το λόγο, διότι η μορφή της και η αισθητική της αντιπροσώπευε την αξία χρήσης και όχι την ανταλλακτική αξία, ενώ παράλληλα η τέχνη έπαιζε οργανικό ρόλο

στη διαμόρφωση του χώρου, αλλά και την ταυτότητα της πόλης και όχι εξωραϊστικό. Μέσω της ανάμειξης των χρήσεων στον πυρήνα της πόλης υπήρχε η δυνατότητα ο χώρος κατοικίας να βρίσκεται πλησίον του χώρου εργασίας και γενικά η προβιομηχανική κοινωνία χαρακτηριζόταν από στενή συγγένεια στις δομές της οικογένειας και της εργασίας, πράγμα που εκφραζόταν μέσω των συντεχνιών και του τρόπου που συμβίωναν τα μέλη τους.

Εκτός από αυτό, η εργασία δεν είχε αποκτήσει το χαρακτήρα του εμπορεύματος και τα προϊόντα της διατηρούσαν τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Όπως το διατυπώνει ο Μπούκτσιν, « η ανταλλαγή καθοδηγούνταν πρωταρχικά από την υλική ανάγκη και από την ποιότητα των αντικειμένων που θα ανταλλάσσονταν . Η εργασία, όπως το αντικείμενο, διατηρούσε τα ποιοτικά, ανθρώπινα, συγκεκριμένα της χαρακτηριστικά: δεν αναλυόταν σ' ένα απλό άθροισμα μυϊκής ή διανοητικής ενέργειας και δεν έχανε την ταυτότητά της σε μια έκφραση των ανθρωπίνων ικανοτήτων».⁵⁸ Τελικά, εφόσον η αμοιβαία ικανοποίηση αναγκών υπερείχε πάνω στην αλόγιστη συσσώρευση εμπορευμάτων, η συγκεκριμένη εργασία επικρατούσε πάνω στην ποσοτικοποιημένη, γενικευμένη, αφηρημένη εργασία και έτσι, η επιδεξιότητα και το ταλέντο του δημιουργού ενός απλού καθημερινού αντικειμένου, σε συνδυασμό με τη διάρκεια και την ποιότητά του είχαν ως αποτέλεσμα την ομορφιά των πιο απέριπτων αντικειμένων.

⁵⁸ Μ. Μπούκτσιν, *Τα όρια της πόλης*, εκδ. Ελεύθερος τύπος, Αθήνα 1979, σ. 43.

Η αγορά ως τόπος κοινωνικής συνεύρεσης και οι χειρωνακτικές εργασίες ως έκφραση ανθρώπινης δημιουργικότητας

Τέταρτο κεφάλαιο

**Αποκατάσταση της δημιουργικής δραστηριότητας-
Παιχνίδι**

Μέσα από τις συνθήκες ζωής στη νεωτερική πόλη όπως έχει διαμορφωθεί, προκύπτει ότι είναι αναπόφευκτο το φαινόμενο της αλλοτρίωσης. Αυτή η διαπίστωση δε σημαίνει απαραίτητα ότι πρέπει αυτές οι συνθήκες να αναιρεθούν ή να επιδιωχθεί η αποκατάσταση της εγγύτητας, αλλά με δεδομένη την πολυπλοκότητα της μητρόπολης να επιτευχθεί η ικανότητα της δημιουργικότητας και του παιχνιδιού.

Είναι σαφές από τα προηγούμενα ότι σύμφωνα με το Μπένγιαμιν η πόλη ως λαβύρινθος προσφέρει τη δυνατότητα της περιπλάνησης, της «τέχνης να χάνεσαι στην πόλη» χωρίς συγκεκριμένο σκοπό. Ωστόσο, στην ιδιότητα του αργόσχολου έρχεται να προστεθεί και η δυναμική της πόλης ως τόπου που ενυπάρχει η τάση για κοινωνική αλλαγή και ανατροπή της δεδομένης κατάστασης. Με πρότυπο το Παρίσι ως μητρόπολη σε μια εποχή επαναστάσεων και ταξικών αντιπαραθέσεων διαπιστώνει ότι «μέσα στη ληθαργική αποχαύνωση της φαντασμαγορίας ενεδρεύουν αναταράξεις και κοινωνικές αλλαγές»,⁵⁹ πράγμα που σημαίνει ότι πέρα από τη φαντασμαγορία και το θέαμα μπορεί να εκφραστεί και η ικανότητα της σύγκρουσης.

Για «επαναστατικό πρόγραμμα» μιλάει ο Λεφέβρ, εννοώντας τη μετουσίωση της καθημερινότητας σε μια εποχή όπου η χρήση της πόλης από τον άνθρωπο έχει περιοριστεί από έργο σε τόπο κατανάλωσης. Συγκεκριμένα, με μακροπρόθεσμες προοπτικές προτείνει «να ξαναδημιουργήσουμε ένα ρυθμό, να

⁵⁹ Β. Μπένγιαμιν, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σ.

αναζωογονήσουμε τη γιορτή, να συνενώσουμε τα διασκορπισμένα κομμάτια της κουλτούρας για μια μεταμόρφωση του καθημερινού».⁶⁰

Σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων στη δημόσια σφαίρα, προτείνει ο Σένετ ότι ο άνθρωπος πρέπει να ξαναβρεί την ικανότητα του ηθοποιού. Δηλαδή να δεχτεί ότι ο δημόσιος χώρος δεν είναι πεδίο όπου χρειάζεται να αναπτυχθεί η εγγύτητα ούτε να δημιουργηθούν στενές και «ειλικρινείς» σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, αλλά να διατηρηθεί ένα απρόσωπο πλήθος όπου να μπορεί ο καθένας να αναπαριστά ένα ρόλο που ουσιαστικά τον αντιπροσωπεύει ανάλογα με την κοινωνική του θέση και τα συναισθήματα που αναμένεται να εμπνεύσει στους υπόλοιπους. Θεωρεί ως παιχνίδι όχι την αυθορμησία, αλλά τη δυνατότητα να σχηματίζονται κοινωνικές συναναστροφές με βάση κανόνες που συνεχώς αναπροσαρμόζονται, παραμένοντας ελαστικοί, χωρίς να σχετίζονται με προηγούμενες «παρτίδες». Σε αυτό φαίνεται να συμφωνεί και ο Μπένγιαμιν, ότι δηλαδή «το παιχνίδι αρνείται ενεργητικά κάθε ειλημμένη κατάσταση, κάθε προηγούμενο»,⁶¹ διαφοροποιούμενο από την εργασία.

⁶⁰ H. Lefebvre, *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Κέδρος, 1970, σ.

⁶¹ B. Μπένγιαμιν, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 152.

Συμπεράσματα

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι με βάση την ταυτότητα της μητρόπολης, αλλά και τις έμφυτες ανάγκες του ανθρώπου για κοινωνικοποίηση, είναι αναπόφευκτο το δίπολο ελευθερία-αποξένωση. Είναι πράγματι δημόσιο δικαίωμα να απολαμβάνει κανείς το δημόσιο χώρο χωρίς να συναναστρέφεται με αγνώστους, εφόσον η ταυτότητά τους είναι δυσδιάκριτη, αλλά το μοναχικό πλήθος που σχηματίζεται όταν αναδιπλώνεται το άτομο στο εαυτό του προκειμένου να προστατευτεί δεν καλύπτει τις ανάγκες για βαθύτερες ανθρώπινες σχέσεις. Από την άλλη, η εγγύτητα στο στενό κοινωνικό περίγυρο φτάνει στα όρια του καταναγκασμού και της εξομίωσης των ατόμων προκειμένου να συντηρηθεί η ενότητα της μικρής ομάδας.

Έτσι, είναι επιθυμητό μέσα στο απρόσωπο πλήθος της μεγαλούπολης να απολαμβάνει κανείς κοινωνικότητα χωρίς δεσμεύσεις. Αυτό, όπως προτείνει ο Σένετ, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν ξεπεράσουμε τη σύγχρονη αντίληψη που υπαγορεύει να γνωρίζουμε σε βάθος την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των συνομιλητών, δηλαδή αυτό που πραγματικά είναι,

προκειμένου να αξιοποιήσουμε το δημόσιο ρόλο που μπορεί να παίξει κανείς στις κοινωνικές συναναστροφές. Μόνο υπό αυτές τις συνθήκες θα εξασφαλιστεί η συμβίωση χωρίς να εξουδετερώνεται η ετερότητα και χωρίς να οδηγούμαστε στην εξομοίωση.

Επίσης, το τοπίο της νεωτερικής πόλης προσφέρει εκ των πραγμάτων τη δυνατότητα της περιπλάνησης και των πλούσιων εμπειριών. Η ανάγνωση αυτού του τοπίου, όμως, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την υποκειμενική θέαση του ατόμου και την επιδίωξη να υπερβεί την αποχαύνωση και την παθητικότητα μέσα στο πλήθος ώστε να παραμείνει ενεργός και άγρυπνος παρατηρητής.

Βέβαια, είναι απαραίτητες οι διαφορετικές θεάσεις μέσα στην κοινωνία. Καθένας έχει ανάγκη τόσο να είναι μέρος του πλήθους και να διασπά έστω και φαινομενικά τη μοναξιά του σύμφωνα με το πρότυπο του πλάνητα, όσο και να αποσπάται από αυτό προκειμένου να κρίνει αντικειμενικά την κοινωνία. Ακόμα, είναι σημαντική η ένταξη σε κοινωνικές ομάδες προκειμένου να επιτευχθούν κοινές διεκδικήσεις όταν συμπίπτουν τα προσωπικά συμφέροντα των ατόμων. Το ζητούμενο, πάντως είναι όχι να σχηματίζονται κοινότητες αποκομμένες από την πόλη ή σε αντίθεση με αυτή, αλλά να λειτουργεί συνολικά η πόλη ως κοινότητα που παράγει έργο και αποτελεί προβολή της κοινωνίας στο έδαφος, σύμφωνα με την ανάλυση του Λεφέβρ.

Σκοπός είναι η κατασκευή καταστάσεων στις κοινωνικές συναναστροφές προκειμένου να αναδυθεί η ικανότητα του ανθρώπου ως δημιουργού και όχι ως καταναλωτή τόπου, σημάτων και θεάματος, όπως έχει καθοριστεί σήμερα. Η πόλη, αντίστοιχα,

είναι απαραίτητο να διαμορφώνεται από κατάλληλους τόπους συνάντησης και να διεκδικηθεί ο απαραίτητος ελεύθερος χρόνος, ώστε να υπάρχει περιθώριο για το τυχαίο και το απρόβλεπτο και να μην εξαντλείται η ζωή στο αστικό περιβάλλον σε κορεσμένες δραστηριότητες, αποκομμένες μεταξύ τους.

Τέλος, εφόσον προσφέρεται η ευκαιρία της πολυμορφίας και της πολυπλοκότητας στη μεγαλούπολη, όσο είναι εφικτό πέρα από την επιρροή της τυποποίησης και της εξομοίωσης στα μεγάλα πλήθη, πρέπει να επαναπροσδιοριστεί η έννοια του παιχνιδιού. Το απρόβλεπτο και το μη επαναλήψιμο, που συνιστούν την περιπέτεια, ενυπάρχουν στο αστικό τοπίο, αλλά πρέπει να αφυπνιστούν και να κατασκευαστούν οι συνθήκες που να τα επιτρέπουν, όπως η υπέρβαση του φόβου για το άγνωστο. Το νέο βρίσκεται όχι μόνο στην εμφάνιση καταστάσεων με τις οποίες δεν έχουμε ξαναέρθει σε επαφή, αλλά και στη μετουσίωση γνώριμων καταστάσεων που προκύπτουν από τη διαφορετικότητα και την υποκειμενικότητα της θέασης, πράγμα που αφορά τόσο τις κοινωνικές σχέσεις στη δημόσια σφαίρα όσο και το βίωμα του δημόσιου χώρου από το άτομο στο αστικό τοπίο. Το γνώριμο πρέπει να αποβάλει το χαρακτήρα του ανασταλτικού παράγοντα, που οδηγεί κάποιον στη μονομέρεια της εντοπιότητας.

Βιβλιογραφία

- Βαΐου Ντ.- Χατζημιχάλης Κ., *Ο χώρος στην αριστερή σκέψη*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς και Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 2012
- Benevolo L., *Η πόλη στην Ευρώπη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2010
- Benjamin W., *Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007
- Benjamin W., *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994
- Benjamin W., *Μονόδρομος*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004
- Buck- Morss S., *Η Διαλεκτική του Βλέπειν: Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το Σχέδιο Εργασίας περί Στοών*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006
- Lefebvre H., *Δικαίωμα στην πόλη*, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα 2007

- Lefebvre H., *Η καθημερινή ζωή στο σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970
- Mitscherlich A., *Το Άξενο των Πόλεων Πρωτουργό στην Ψυχική Αποργάνωση του Πολίτη*, εκδ. Ηριδανός, 1969
- Μπούκτιν Μ., *Τα όρια της πόλης*, εκδ. Ελεύθερος τύπος, Αθήνα 1979
- Ροζάνης Σ., *Εκδοχές της πόλης: Simmel, Benjamin, Cacciari, Adorno*, εκδ. Εξάρχεια, Αθήνα 2013
- Savage M., Warde A., *Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2005
- Σένετ Ρ., *Η τυραννία της οικειότητας*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Σένετ Ρ., *Οι χρήσεις της αταξίας: Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης*, εκδ. Τροπή, Αθήνα 2003
- Σταυρίδης Σ., *Από την Πόλη Οθόνη στην Πόλη Σκηνή*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2002
- Simmel G., *Πόλη και ψυχή*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1993
- Simmel G., *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, εκδ. Αλεξάνδρεια 2004

- Vaneigem R., *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής*, εκδ. Άκμων,
- Φρίσμπυ Ντ., *Στιγμιότυπα της Νεωτερικότητας (Γκέοργκ Ζίμελ, Βάλτερ Μπένγιαμιν, Ζήγκφρηντ Κρακάουερ)*, εκδ. Νησίδες 2009